

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Velký skok vpřed a Velká proletářská kulturní revoluce

Barbora Ševčíková

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Velký skok vpřed a Velká proletářská kulturní revoluce

Barbora Ševčíková

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Aleš Skřivan, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, Ph.D.
za odborné vedení mé práce.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 VZNIK KOMUNISTICKÉ ČÍNY	4
3 VELKÝ SKOK VPŘED	8
4 VELKÁ PROLETÁŘSKÁ KULTURNÍ REVOLUCE	20
5 KONEC MAOVY ÉRY	37
6 ZÁVĚR	43
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
8 RESUMÉ	51

1 ÚVOD

Tématem předkládané bakalářské práce jsou dvě významné a tragické etapy v dějinách Čínské lidové republiky. První z nich je Velký skok vpřed, hospodářská politika prosazovaná mezi lety 1958–61, která měla vést k extrémnímu urychlení tempa hospodářského rozvoje Číny, ale jejím výsledkem byla devastace ekonomiky a rozsáhlý hladomor. Druhou je Velká proletářská kulturní revoluce probíhající od roku 1966 do roku 1969. Během ní byli lidé ideologicky manipulováni a vyzýváni k boji proti třídním nepřátelům a ke svržení vládnoucích autorit. Brzy se stala masovým hnutím, které hrozilo přerůst až v občanskou válku. V průběhu obou těchto období dominoval v čínské politice radikální levicový proud představovaný především vůdcem Komunistické strany Číny Mao Ce-tungem (Mao Zedong). Oba politické experimenty měly vážné politické, ekonomické i společenské důsledky, vedly k ochromení a zpusťování země a oba také zapříčinily obrovské ztráty na lidských životech.

Bakalářská práce si klade za cíl analyzovat období Velkého skoku a Kulturní revoluce na základě studia dostupné literatury. Zabývá se jejich průběhem, zhodnocením příčin a důsledků a určitou pozornost věnuje také jejich ideologické stránce. Práce se pokouší odhalit složité politické pozadí událostí a hledat skutečné motivace a cíle, které stály za oběma experimenty. Z tohoto důvodu klade velký důraz na osobu Mao Ce-tunga, který byl nepochybně jejich hlavním iniciátorem. Byly jeho úmysly vždy dobré, jak dodnes věří mnoho Číňanů? Chtěl politikou Velkého skoku dosáhnout blahobytu pro obyvatelstvo a pomocí Kulturní revoluce navrátit společnosti a straně ideologickou čistotu, a nebo jej k obojímu vedly spíše osobní zájmy? Práce se snaží také určit, které aspekty politiky Velkého skoku byly přímou příčinou hladomoru a jaké důvody vedly obyvatele Číny k tak masovému zapojení do Kulturní revoluce.

Text bakalářské práce obsahuje, vyjma Úvodu a Závěru, čtyři kapitoly, které nejsou dále členěny do podkapitol, aby nebyla porušena souvislost textu. Události jsou v textu řazeny zpravidla chronologicky. Úkolem první kapitoly je uvést čtenáře do historického kontextu dané tematiky, proto stručně rekapituluje dějiny Číny první poloviny 20. století, především cestu KS Číny k moci. Dále obsahuje krátký životopis Mao Ce-tunga a sleduje jeho mocenský vzestup. V krátkosti pak také pojednává o prvních letech vlády komunistického režimu a jeho státních politických strukturách.

Následující kapitola se věnuje Velkému skoku vpřed. Nejprve se soustředí na původ myšlenky tohoto experimentu, který sleduje až do roku 1955, a také na kampaně

a čistky, jež mu předcházely. Tato nová generální linie výstavby socialismu byla snahou o skokový rozvoj v oblasti zemědělství i průmyslu a byla spíše otázkou politiky než ekonomie. Na venkově byl zaveden systém lokálních samostatně se spravujících a pracujících komun. Mnozí rolníci byli odvedeni na práci do průmyslu a dolů nebo nuceni vyrábět ocel v pecích, jaké se v Evropě používaly naposled v době středověku. Kapitola se také zabývá tím, proč byl Velký skok v polovině roku 1959 i přes zjevný neúspěch znovu obnoven ve své původní radikální formě. Dále se věnuje dopadům Velkého skoku na obyvatelstvo i ekonomiku, především problému hladomoru. Závěr kapitoly pak popisuje pokusy o zmírnění důsledků této politiky a konečnou nápravu hospodářské situace v zemi.

Další kapitola pojednává o Velké proletářské kulturní revoluci. Nejprve vysvětluje, jaké důvody vedly k jejímu zahájení, zabývá se průběhem příprav revoluce a věnuje se také ideologické stránce, jejíž klíčovou myšlenkou byla teorie třídního boje. Sleduje zahájení Kulturní revoluce skrze útok na kulturu a její rychlou proměnu v politicky motivované masové hnutí. Mao Ce-tung vyzval mládež a později i další složky společnosti ke kritizování a napadání třídních nepřátel a nakonec i k převzetí moci ve státní správě a dalších institucích. Práce se věnuje čistce v nejvyšších kruzích vedení KS i podobě Kulturní revoluce v ulicích měst. V závěru kapitoly jsou uvedeny její dopady na oblast kultury, ekonomiky i na celou čínskou společnost.

Poslední kapitola se zabývá politickou situací v ČLR po ukončení Kulturní revoluce, především bojem o moc mezi nejvyššími funkcionáři KS a hledáním Maova nástupce. Tuto dobu vnímá mnoho zdrojů i oficiální čínská historiografie stále ještě jako období pokračující Kulturní revoluce, a to až do Maovy smrti v roce 1976. Kapitola také stručně nastiňuje další orientaci ČLR po smrti jejího vůdce a na závěr se věnuje otázce, jak KS Číny sama zpětně hodnotí Velký skok a Kulturní revoluci.

Při zpracovávání tématu byla využita česká i cizojazyčná literatura. Pro základní osu událostí a orientaci v historickém kontextu byly velmi přínosné kniha *Čína ve XX. století* české sinoložky Ivany Bakešové a obsáhlé dílo *Dějiny Číny* od významného amerického historika, specialisty na čínské dějiny, Johna Kinga Fairbanka.

Pro téměř všechny významné politické události, které se v Číně odehrály mezi lety 1949–76, byl klíčovou postavou Mao Ce-tung, jehož pozice v autoritativním komunistickém režimu v mnohém připomínala postavení diktátora. Byl to on, kdo naplánoval a proti názoru většiny politiků prosadil Velký skok vpřed i Velkou kulturní revoluci. Proto byly pro tuto bakalářskou práci velmi důležité publikace věnující se jeho

osobě, nejpřínosnější z nich byla biografie *Mao* od Philipa Shorta, která podrobně mapuje celý Maův život i jeho politiku. Dalším použitým Maovým životopisem byla kniha *Mao: Příběh, který možná neznáte* autorů Čang Žung (Zhang Rong) a Jona Hallidaye, která je velmi poutavá, ale místy se liší od ostatních zdrojů a některé citáty uvádí vytržené z kontextu. Lze jí také vytknout možná až přílišnou snahu o senzaci. Zajímavým zdrojem byla také publikace *Soukromý život předsedy Maa*, která vychází ze vzpomínek Maova osobního lékaře dr. Li Č'-sueje (Li Zhisui). Je třeba zdůraznit, že způsob přepisu čínských jmen a názvů je v této knize ve většině případů chybný a neodpovídá žádnému ze standardů.

Pro studium Velkého skoku a Kulturní revoluce byly klíčové cizojazyčné zdroje, protože v české odborné literatuře jsou obě události zpracované pouze okrajově jako součást přehledové literatury. Zásadním zdrojem pro kapitolu *Velký skok vpřed* byla kniha politologa Jang Ta-liho (Yang Dali) *Calamity and reform in China: State, Rural Society, and Institutional Changes Since the Great Leap Famine*, která se ve své první části Velkému skoku podrobně věnuje. Zabývá se rozborem dění na politické scéně i odhalováním příčin hladomoru. Nejpřínosnějším pramenem pro studium Kulturní revoluce bylo dílo nazvané *Mao's Last Revolution* od profesorů Rodericka MacFarquhara a Michaela Schoenhalse, které chronologicky, celistvě a vyčerpávajícím způsobem pojednává o událostech Kulturní revoluce ve vrcholné politice i ve společnosti. Zabývá se obdobím od roku 1966 až do roku 1976.

Neopominutelnými zdroji bylo také několik odborných studií v anglickém jazyce. Byly jimi např. *Mao Zedong and the Famine of 1959–1960: A Study in Wilfulness, A Step Toward Understanding Popular Violence in China's Cultural Revolution* nebo *Victims of China's Cultural Revolution: The Invisible Wounds*. Využité studie mnohdy poskytly hlubší vhled i na méně známé, a přesto důležité nebo zajímavé, aspekty Velkého skoku a Kulturní revoluce.

Co se týče sbírek Maových spisů a projevů, je třeba mít na paměti jisté riziko neautentičnosti, jelikož mnoho z nich bylo pravděpodobně přepracováno jeho editory nebo jinak dodatečně upraveno. Vzhledem k tomu, že je v ČLR stále u moci ten samý komunistický režim, je přístup k informacím a historickým záznamům stále do jisté míry omezený.

V této bakalářské práci je pro přepis čínštiny primárně používána standardizovaná česká transkripce. Mezinárodní přepis pchin-jin (pinyin), který je běžně užívaný v nově vydané anglickojazyčné literatuře, je kvůli usnadnění orientace v

cizojazyčných textech uveden v závorce při prvním výskytu daného slova. Pokud pro nějaké jméno nebo název existuje tradiční výraz vycházející ze zkomolené verze čínského slova před zavedením standardizované transkripce jako např. Peking, Šanghaj nebo Čankajšek, je v závorce na prvním místě uvedena česká transkripce a na druhém pchin-jin. Čínská jména autorů v poznámkách pod čarou jsou ponechána ve stejné verzi transkripce, v jaké jsou uvedeny v dané publikaci, aby nebylo obtížné zdroje dohledat.

2 VZNIK KOMUNISTICKÉ ČÍNY

Čína prošla ve 20. století bouřlivými proměnami. Ze zaostalé polokolonie vyrostla nová světová velmoc. Tento proces se započal na sklonku 19. století, kdy se rozšířila myšlenka svržení mandžuské dynastie Čching (Qing)¹ a založení republiky. Následná revoluce vedla k vyhlášení Čínské republiky 1. ledna 1912 a abdikaci posledního čínského císaře Süan-tchung (Xuantong), která znamenala konec dvoutisícileté éry císařství. V roce 1919 vrcholila v Číně tzv. Intelektuální revoluce neboli Hnutí za novou kulturu iniciované novou generací čínské inteligence. Toto hnutí se snažilo o západem inspirovanou modernizaci čínské společnosti, včetně prosazování ideje individuální svobody či zavedení školství západního typu, a provázelo ho nebývalý rozkvět kultury. V této revoluční atmosféře, ale také době nestálých, často krutých režimů militaristů, byla v roce 1921 ustanovujícím sjezdem v Šanghaji (Šang-chaj, Shanghai) založena Komunistická strana Číny. Jako oficiální zakladatelé jsou uváděni čínští marxističtí učenci Li Ta-čao (Li Dazhao) a Čchen Tu-siou (Chen Duxiu), ale hlavní zásluhy patří ve skutečnosti Kominterně² a poradcům ze Sovětského Ruska.³

V letech 1924–1927 bojovala KS Číny ve spojení s nacionalistickou stranou Kuomintangem (Guomindang)⁴ v první občanské válce s cílem sjednotit celou Čínu. V roce 1927 však nacionalistický generál Čankajšek (Ťiang Ťie-š', Jiang Jieshi) provedl v Kuomintangu pravicový převrat, který znamenal konec spolupráce s KS a počátek pronásledování komunistů. Ačkoli se Čankajškův režim proti komunismu ostře ideologicky vymezoval, politicky se příliš od budoucího režimu KS nelišil – jednalo se také o totalitní vládu jedné politické strany. Komunisté se stáhli do základů v horách a mezi lety 1928–1936 odtud vedli občanskou válku proti oficiálnímu režimu. V roce 1935 si KS Číny založila novou hlavní základnu v okolí města Jen-anu (Yan'an) v

¹ Vládla v Číně od roku 1644.

² Komunistická internacionála založená Vladimírem Iljičem Leninem roku 1919 za účelem sdružování, kontroly a ovládnutí komunistických hnutí v dalších zemích.

³ BAKEŠOVÁ, Ivana, *Čína ve XX. století. Díl 1.*, Olomouc 2001, s. 17–36.

⁴ Též Národní strana, založena roku 1912 politikem a revolucionářem Sunjatsenem (Sun I-sien, Sun Yixian).

provincii Šen-si (Shaanxi). Japonsko využilo čínské vnitřní konflikty k posilování svého vlivu v Číně a v roce 1937 vyprovokovalo čínsko-japonskou válku. Čankajšek byl svými důstojníky donucen dohodnout se s komunisty na vzniku jednotné protijaponské fronty, která existovala spíše jen formálně, ale přesto přispěla ke konečné porážce Japonska ve druhé světové válce. Tím ale boje na území Číny neskončily, protože komunisté a síly Kuomintangu se znovu obrátili proti sobě v další občanské válce v letech 1945–1949. Čankajškův režim byl nakonec poražen a musel se uchýlit na Tchaj-wan (Taiwan).⁵

Dne 1. října 1949 byla založena Čínská lidová republika, jejíž existenci obratem uznal Sovětský svaz a další státy komunistického bloku. Nový stát slavnostně vyhlásil na pekingském (Pej-ťing, Beijing) náměstí Tchien-an-men (Tian'anmen) vůdce KS Číny Mao Ce-tung, který se stal na více než čtvrt století téměř absolutním vládcem Číny.⁶

Mao Ce-tung se narodil 26. prosince 1893 ve vesnici Šao-šan (Shaoshan) v provincii Chu-nan (Hunan) do relativně bohaté rolnické rodiny. Jeho otec se později vypracoval až na statkáře a mohl si dovolit poslat svého nejstaršího syna Ce-tunga do školy. Maa ovlivnila přísná výchova i spory s otcem, kterého nenáviděl stejně jako rolnický život. V roce 1911 začal studovat školu západního typu v Čchang-ša (Changsha), hlavním městě Chu-nanu. Jako student byl příznivcem patrioticky motivovaných reforem a modernizace Číny a ve městě si rychle osvojil šířící se myšlenku založení republiky. V následujících letech Mao střídal různé obory a střídavě se přikláněl k různým čínským i západním myšlenkovým proudům.⁷

Zpočátku byl Mao Ce-tung idealistickým anarchistou,⁸ který se toužil podílet na naprosté proměně čínské společnosti. V jeho názorech se objevuje důraz na sílu vůle i fascinace násilím. Tvrdil, že nelze „...provést očistu bez obrovského násilí“⁹ a že „země musí být ... zničena a pak znovu vytvořena“.¹⁰ Také lze v jeho textech najít doklady sebestřednosti: „Každý čin v životě je konán za účelem uspokojení jednotlivce a (tomu) je také podřízena veškerá morálka“¹¹ nebo „Lidé jako já mají povinnost jen vůči sobě samým; k jiným lidem žádnou povinnost nemáme.“¹² To, co mu zatím chybělo, byla jednoznačná nosná ideologie pro jeho vysněnou revoluci. Prohlašoval, že „ti, kteří si

⁵ LIŠČÁK, Vladimír, *Čína*, Praha 2002, s. 141–148.

⁶ BAKEŠOVÁ, *Čína ve XX. století. Díl 1.*, s. 110.

⁷ CHANG, Jung, HALLIDAY, Jon, *Mao. Příběh, který možná neznáte*, Praha 2006, s. 21–26.

⁸ Anarchismus je politická ideologie, která se vyznačuje odmítáním autorit a tradičního uspořádání společnosti.

⁹ SHORT, Philip, *Mao*, Brno 2001, s. 54.

¹⁰ CHANG, HALLIDAY, s. 32–36

¹¹ SHORT, s. 56.

¹² CHANG, HALLIDAY, s. 31.

*přejí pohnout světem, musí pohnout srdci a myšlenkami... Pokud pohneme všemi srdci v říši, bude existovat něco, čeho by nebylo možné dosáhnout?*¹³ Mao si nakonec vybral marxismus a komunismus. Vybral si je ale hlavně z pragmatických důvodů, protože cestu ruské revoluce zhodnotil jako jedinou reálně proveditelnou. Výhradně v komunistické revoluci viděl naději na úspěch. V dopise přátelům napsal, že souhlasí „*použít k reformě Číny a celého světa ruský model*“.¹⁴ Mao nikdy nebyl nadšený komunistický idealista, ideologie pro něj byla jen nástrojem.

Mao Ce-tung pracoval jako učitel a novinář, angažoval se v různých spolcích a podílel se na činnosti KS Číny už od jejího vzniku v roce 1921. Po vytvoření jednotné fronty KS se silnějším Kuomintangem se Mao aktivně zapojoval i do působení Národní strany. Kolem roku 1925 se začal zajímat o rolnická hnutí. Důvodem ale nebyla touha zlepšit neutěšenou situaci čínských rolníků, bylo jím to, že si uvědomil jejich potenciál pro revoluci. Mao byl nadšen silou venkovských mas a často hájil revoluční násilí. Ve Straně působil zpočátku v roli teoretika, to se ale změnilo roku 1927, kdy KS Číny byla zavržena Kuomintangem a s podporou SSSR musela přistoupit k vlastní akčnější politice a boji. V té době se z Mao stal revoluční vůdce v terénu. V honbě za osobní mocí, po které od mládí toužil, se Mao Ce-tung podílel na utváření čínské Rudé armády, zabírání území a zřizování základen. To vše pod záštitou KS Číny, díky níž byl něčím víc než jen obyčejným banditou. V zabraných oblastech provedl Mao své první masivní krvavé čistky, v roce 1929 v Ťiang-si (Jiangxi) a v letech 1930–1931 ve Fu-ťien (Fujian), jejichž důsledkem byly tisíce mrtvých. V roce 1934 museli komunisté a jejich armáda opustit hlavní základnu, nyní obléhanou vládními vojsky, a vydat se na tzv. Dlouhý pochod do nové základny v Jen-anu. Právě během Dlouhého pochodu, na přelomu roku 1934 a 1935, Mao uskutečnil mocenský převrat a získal tak konečně neotřesitelnou a rozhodující mocenskou pozici v KS Číny. Na klíčové schůzi v Cun-i (Zunyi) se na jeho stranu přiklonil i Čou En-laj (Zhou Enlai), jeden z nejdůležitějších mužů Strany, který zůstal Maovým hlavním spolupracovníkem po celý život.¹⁵

Počínaje rokem 1935 i během celé druhé světové války působil Mao Ce-tung v Jen-anu. Tehdy už KS fakticky ovládal. Do tohoto období spadá zrod maoismu, počínštné formy marxismu, kterou Mao vytvořil, a stal se tak uznávaným ideologickým vůdcem. Mao se zde také počtvrté oženil s nepřiliš úspěšnou a skandály opředenou herečkou Ťiang Čching (Jiang Qing), která později sehrála neblahou roli iniciátorky Kulturní revoluce. Mao byl umíněný, lstivý a zcela bezohledný, svým

¹³ SHORT, s. 71.

¹⁴ CHANG, HALLIDAY, s. 38.

¹⁵ Tamtéž, s. 46–122.

hrubým a prudkým chováním nezapřel svůj rolnický původ. Americká levicová spisovatelka působící v Číně, Agnes Smedleyová, o něm napsala, že je „*povyšený a neústupný... Získala jsem z něho dojem, že dokáže čekat a vyčkávat celé roky, ale nakonec prosadí svou...*“¹⁶ nebo „*Vyznačuje se štiplavým a leckdy i krutým humorem...*“¹⁷ Sedmý sjezd KS Číny na jaře roku 1945 zvolil Maa do čela Strany a oficiálně tak potvrdil jeho mocenskou pozici.¹⁸

V občanské válce, za téměř všeobecné podpory obyvatel, nakonec KS Číny porazila početnější a lépe vyzbrojenou armádu Kuomintangu. Jednou z příčin úspěchu a popularity komunistů bylo i zklamání, které přinesl Čankajškův režim svou zkorumpovaností, represemi či neschopností vymanit se z hospodářských problémů. KS vzbuzovala iluzi, že přinese zlepšení situace právě pro tu nejpočetnější a nejnešťastnější vrstvu čínské společnosti – chudé venkovské obyvatelstvo. Ale i další složky společnosti, které si přály změnu, podporovaly KS, protože režim komunistů byl jedinou existující alternativou v tehdejší Číně.¹⁹

ČLR byla od začátku totalitním státem s neomezenou vládou komunistické strany. Hlavní institucí nového režimu byl Ústřední výbor KS Číny. Jeho členové i předseda, který byl zároveň předsedou Strany a nejvýše postaveným člověkem ve státě, byli voleni na sjezdech Strany. Hlavní politická moc byla koncentrována v Politbyru, užším vedení ÚV, a především ve stálém výboru Politbyra. Nejvyšším výkonným orgánem byla Státní rada ČLR, jež byla ekvivalentem vlády a její předseda měl postavení premiéra. Funkci zákonodárního parlamentu zastávalo Čínské lidové politické poradní shromáždění, jehož členy byli i příslušníci jiných politických stran. To však bylo v roce 1954 nahrazeno Všečínským shromážděním lidových zástupců, které už bylo plně ovládané KS. Čínská lidově osvobozenecá armáda byla řízena Ústřední vojenskou komisí a jejím předsedou. Hlavou státu byl předseda ČLR.²⁰

Nový režim zavedl systém plánované a centrálně řízené ekonomiky podle sovětského modelu a prosazoval industrializaci zaměřenou převážně na těžký průmysl. První pětiletka²¹ v letech 1953–1957 byla prezentována jako velký úspěch. Pomocí vyplácení mezd v základních komoditách byla úspěšně zastavena inflace. Došlo k rozšíření základního vzdělání a rychlému růstu městské populace. Režim se chlubil odstraněním vlivu západních mocností z Číny, ale ten byl ve skutečnosti jen nahrazen

¹⁶ SHORT, s. 11.

¹⁷ Tamtéž, s. 11.

¹⁸ CHANG, HALLIDAY, s. 281.

¹⁹ BAKEŠOVÁ, Ivana, *Čína ve XX. století. Díl 2.*, Olomouc 2003, s. 3.

²⁰ FAIRBANK, John King, *Dějiny Číny*, Praha 1998, s. 565–566.

²¹ „Pětiletka“ je zkrácený výraz pro pětiletý plán rozvoje národní ekonomiky, typickou etapu plánovaného hospodářství v komunisty ovládaných zemích.

vlivem SSSR, minimálně do Stalinovi smrti v roce 1953 velmi silným. Proběhla pozemková reforma a kolektivizace, které byly označovány za úspěšné (hlavně v porovnání s katastrofou, která tyto kroky provázela v SSSR). V letech 1953–1955 se ČLR účastnila korejské války, v roce 1951 obsadila Tibet.²²

Totalitní režim se vyznačoval kontrolou, manipulací, útlakem, násilím a systematickým terorem. Strana se snažila proniknout do celé společnosti i do všech sfér života jednotlivce. Postupně byly zahájeny nejrůznější represivní politické akce: Kampaň proti třem zlům a později Kampaň proti pěti zlům, které byly zaměřené na likvidaci kapitalistické třídy, Kampaň na pomoc Koreji, perzekuce venkovských statkářů, „převýchova“ intelektuálů fyzickou prací, agitace za výběr vhodných literárních témat a další.²³

3 VELKÝ SKOK VPŘED

„V roce 1958, na doporučení soudruha Mao Ce-tunga, formulovala Komunistická strana generální linii pro budování socialismu... Pod osvíceným vedením této generální linie průmysl a zemědělství, kultura a školství započaly svůj velký skok vpřed, který naší zemi umožňuje naplnit hlavní cíle druhého pětiletého plánu tři roky v předstihu.“²⁴, prohlašoval v září 1959 nový ministr národní obrany, Lin Piao (Lin Biao), ve svém propagandistickém článku v hlavním stranickém listu *Lidový deník*. Jak ale vypadal Velký skok ve skutečnosti?

Výsledky první pětiletky nebyly úplně špatné, ale v ČLR přesto dál narůstaly potíže: města nebyla připravena na rychlou urbanizaci a jejich zásobování nebylo dostatečné, počet obyvatel stále rostl, ale zemědělská produkce se nezvyšovala a navíc Čína potřebovala splácet sovětské půjčky zemědělskými komoditami. Druhá pětiletka, projednávaná na VIII. sjezdu KS Číny a plánovaná pro roky 1958–1962, měla navazovat na první pětiletku, především pokračovat v industrializaci s důrazem na rozvoj těžkého průmyslu.²⁵ Tento konzervativní model, zkonstruovaný stejně jako v případě prvního pětiletého plánu na základě sovětského vzoru hospodářského růstu, by nedokázal vyřešit problémy, se kterými se Čína potýkala, natož pak udělat z Číny velmoc, kterou si Mao Ce-tung přál vlastnit. Proto, ve snaze udělat z ČLR bohatý,

²² BAKEŠOVÁ, Čína ve XX. století. Díl 2., s. 7–27.

²³ Tamtéž.

²⁴ „In 1958, on the recommendation of Comrade Mao Tse-tung, the Communist Party formulated the general line for building socialism... Under the guiding light of this general line, industry and agriculture, culture and education, began their great leap forward, making it possible for our country to fulfil the major targets of the Second Five-Year Plan plan three years ahead of schedule.“ In: BOWIE, Robert R., FAIRBANK, John K. (ed.), *Communist China 1955–1959. Policy documents with analysis*, Cambridge 1962, s. 578.

²⁵ FAIRBANK, s. 409–410.

vyspělý a vojensky mocný stát, přišel Mao s návrhem nového hospodářského plánu nazvaného Velký skok vpřed.

Nová hospodářská politika měla proměnit především situaci na venkově, která se nevyvíjela podle představ stranického vedení. Stále se zvyšujících požadavků na zemědělskou produkci nemělo být dosaženo pomocí investic do zemědělství, ale prostřednictvím institucionální transformace. Proto, zároveň s pozemkovou reformou, došlo v ČLR v letech 1954–1956 ke kolektivizaci a vzniku zemědělských družstev, z nichž každé sdružovalo asi 150 rodin.²⁶ Ačkoli KS slibovala rolníkům osvobození od pout feudalismu a útlaku statkářů, venkov byl znovu velmi intenzivně organizován. Americký historik John King Fairbank výstižně nazval tento přísný systém „*moderním nevolnictvím*“.²⁷ Výše zemědělské produkce v roce 1955 byla zklamáním a objevily se snahy některých konzervativnějších stranických funkcionářů napravit situaci zpomalením procesu kolektivizace. Ale Mao Ce-tung tuto snahu zkritizoval a v druhé polovině roku 1955 prosadil naopak urychlení tempa kolektivizace, tzv. Malý skok vpřed. V lednu roku 1956 Politbyro přijalo Maův návrh dvanáctiletého programu pro rozvoj zemědělství, jehož cíle pro 60. léta byly tak ambiciózní, že zůstaly nenaplněny až do 80. let. Počet družstev se v důsledku toho v letech 1955–1956 téměř zvojnásobil.²⁸ Po tomto kroku byl pokles zemědělské produkce ještě znatelnější kvůli nižší efektivitě práce v družstvech. V září 1956 přijal VIII. sjezd KS Číny znovu linii postupné transformace zemědělství k socialismu a druhý nejvýznamnější muž ve Straně, Liou Šao-čchi (Liu Shaoqi), ve svém projevu zkritizoval snahu vybudovat socialismus ze dne na den.²⁹

V květnu 1956 odstartoval Mao Kampaň sta květů, když ve svém projevu vyzval stranickou i nestraničskou inteligenci, aby otevřeně kritizovala nešvary ve Straně (jako byrokratismus nebo konzervatismus) a pomohla je tím napravit. Pohledy na tuto kampaň se různí - byla snahou dosáhnout ideologické jednoty kulturní a odborné scény, byla lstivou pastí na protirežimní intelektuály nebo měla podnítit aktivnější účast vzdělané elity na modernizaci Číny?³⁰ Nejpravděpodobnější je, že Mao doufal, že mu intelektuálové pomohou svou kritikou zdiskreditovat a zničit opozici ve Straně. Mao představoval v KS radikální levicový až utopický proud. Za svou opozici považoval

²⁶ YANG, Dali L., *Calamity and reform in China. State, Rural Society, and Institutional Changes Since the Great Leap Famine*, Stanford 1996, s. 22–23.

²⁷ FAIRBANK, s. 394–395.

²⁸ YANG, s. 31.

²⁹ BAKEŠOVÁ, s. 53, 56–57.

³⁰ GOLDMAN, Marle, *Mao's Obsession with the Political Role of Literature and the Intellectuals*. In: MACFARQUHAR, Roderick, CHEEK, Timothy, WU, Eugene (ed.), *The Secret Speeches of Chairman Mao. From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward*, Cambridge 1989, s. 39–58.

konzervativnější a pravicovější funkcionáře, kteří prosazovali ekonomický pragmatismus a přikláněli se raději k postupným reformám, než k riskantním a radikálním krokům. Byli to ti, kteří zastavili Maův Malý skok a kteří bránili tomu, aby ho mohl znovu rozpoutat v ještě větším měřítku. Mao očekával, že právě pravicové tendence budou předmětem kritiky, jenže vzdělaná elita místo toho začala ve velkém kritizovat samotnou podstatu režimu ČLR i Maa, který proto kampaň v roce 1957 ukončil. Kampaň tedy nedosáhla svého cíle, a navíc odhalila negativní postoj inteligence k režimu. A proto Mao v letech 1957–1958 rozpoutal nové tažení, Kampaň proti pravičákům, za účelem perzekuce protirežimních intelektuálů. Provázela ji ještě Kampaň za nápravu stylu práce, která probíhala uvnitř samotné Strany. Tímto způsobem se Mao konečně dokázal zbavit opozice a jeho velkým plánům už nestálo nic v cestě.³¹ Čistka proběhla i na nižších úrovních, v provinčních výborech, kam byli dosazeni méně zkušení, ale zato radikálnější a poslušnější funkcionáři. Kampaň proti pravičákům ale znamenala také ztrátu kvalifikovaných odborníků z řad vzdělané elity.³²

Mao o obnovení politiky hospodářského skoku uvažoval už od podzimu 1957. Objevila se i v jeho moskevském projevu u příležitosti čtyřicátého výročí Říjnové revoluce v listopadu 1957, ve kterém odmítl obecné zákony budování socialismu a vyhlásil plán předběhnout do 15 let Velkou Británii v průmyslové produkci.³³ Program Velkého skoku nebyl hned na začátku uceleně formulován, vznikal postupně na stranických konferencích: v lednu 1958 v Chang-čou (Hangzhou) a Nankingu (Nanning, Nanning), na jaře 1958 v Čcheng-tu (Chengdu) a Chan-kchou (Hankou). Tam Mao přesvědčoval své kolegy z ústředí i z provincií o své vizi urychleného rozvoje (kdo s ním nesouhlasil, mohl být označen za pravičáka a odsouzen ve stále probíhající kampani). Formálně byl Velký skok vpřed zahájen na druhém zasedání VIII. sjezdu KS Číny v květnu 1958 zprávou o činnosti ÚV, kterou přednesl Liou Šao-čchi. Nicméně do praxe začal být ve velkém zaváděn až v létě toho roku.³⁴ Zpráva, která byla napřed poslána výborům provincií a v polovině května otištěná v *Lidovém deníku*, vyzývala k opakování politiky skoku v mnohem větším rozsahu, tedy k extrémě rychlé a revoluční transformaci k socialismu.³⁵ Velký skok byl plánován s širokou publicitou pro všechna odvětví. Ústředním tématem Maova nového programu bylo zvýšení produkce pomocí intenzivní organizace a nasazení pracovních sil. Mobilizace mas měla přitom probíhat pouze na základě motivace revolučním nadšením, bez motivace materiální. „V

³¹ BOWIE, FAIRBANK (ed.), s. 3–19.

³² FAIRBANK, s. 406–407.

³³ BOWIE, FAIRBANK (ed.), s. 389.

³⁴ MACFARQUHAR, Roderick, *The Secret Speeches of Chairman Mao*. In: MACFARQUHAR, CHEEK, WU (ed.), s. 3–18.

³⁵ BOWIE, FAIRBANK (ed.), s. 418–438.

minulosti během revoluce pracovalo mnoho lidí, aniž by žádali cokoli na oplátku. Proč by to tak nemohlo být i nyní?“³⁶, ptal se Mao v jednom ze svých projevů. Tento zdánlivě naivní požadavek odporující logice i lidské přirozenosti byl kupodivu v ČLR uskutečnitelný – především však za využití politického tlaku a represí. Mobilizaci pracovních sil režim vyzkoušel už v zimě na přelomu let 1957 a 1958, kdy bylo více než 100 milionů rolníků nahnáno na hromadnou výstavbu přehrad, kanálů a zavlažovacích systémů.³⁷ Velký skok byl specifickou čínskou cestou a znamenal opuštění sovětského hospodářského modelu. Bylo pro něj typické nastavení přemrštěných cílů výroby a jejich časté změny. Už nezůstalo ani zdání seriózního ekonomického plánování na vědeckém základě.³⁸

Během 50. let se na čínském venkově vytvořil nový druh místní elity. Do regionálních správních orgánů se dostali často nepřilíš vzdělaní straničtí aktivisté dělnicko-rolnického původu, kteří často podléhali korupci a těšili se různým privilegiím. Když došlo koncem roku 1957 k decentralizaci systému ekonomického plánování, tito funkcionáři, soupeřící mezi sebou o postup na společenském žebříčku, stanovili pro své pracovní jednotky příliš ambiciózní až nereálné výrobní cíle. Když jejich družstva nebyla schopná ani pod velkým nátlakem vytyčených cílů dosáhnout, nepřiznali neúspěch, ale raději posílali na ústředí falšované zprávy o výši produkce.³⁹ Například v roce 1958 byla celkově nahlášená úroda tak velká, že by znamenala téměř 100% navýšení sklizně z roku 1957. Tyto nereálné výsledky pak způsobovaly chaos v dalším plánování.⁴⁰

Zásadním momentem pro Velký skok byla konference v Pej-taj-che (Beidaihe), probíhající od 17. do 30. srpna 1958, která nařídila celostátní zakládání lidových komun. Projevy v Pej-taj-che se nesly v duchu nadšení a optimismu, Mao provolával: *„...během tří, pěti nebo sedmi let musíme přebudovat naši zemi ve významnou průmyslovou mocnost.*“⁴¹ Tam Mao také řekl, že *„manuální práce potřebuje přísnou disciplínu“*⁴², a proto také prosazoval rozšíření komun. Lidové komuny byly ještě intenzivnější formou kolektivizace, byla to velká sloučená výrobní družstva na venkově, jejichž účelem byla efektivnější mobilizace mas a usnadnění kontroly nad pracovním

³⁶ *„In the past during the revolution numerous people did without asking anything in return. Why it can't be like that now?“* In: MACFARQUHAR, CHEEK, WU (ed.), s. 419.

³⁷ V roce 1975 se jedna z těchto nekvalitně vybudovaných přehrad protrhla a způsobila smrt přes 200 000 lidí. In: CHANG, HALLIDAY, s. 439–440.

³⁸ YANG, s. 44.

³⁹ FAIRBANK, s. 412.

⁴⁰ YANG, s. 65.

⁴¹ *„...within three, five or seven years we must build our country into a great industrial power.“* In: MACFARQUHAR, CHEEK, WU (ed.), s. 409.

⁴² *„Manual labour needs strict discipline.“* In: Tamtéž s. 438.

nasazením. Tato velká družstva slučující industrializaci se zemědělstvím vznikala v některých regionech už od jara 1958. Například v Che-nanu (Henan), kde Strana dokonce chvíli experimentovala s nahrazením jmen rolníků čísly a lidé tam pracovali na polích s čísly připevněnými na zádech.⁴³

Právě komuna měla být napříště základní společenskou, ekonomickou i správní jednotkou. Svým řízením všech aspektů života se podobala spíš pracovnímu táboru. Komuny nebyly tedy jen zemědělská družstva, měly být mnohem multifunkčnější – spojovat administrativu, zemědělskou i průmyslovou výrobu, obchod, vojenské milice, sociální zázemí (společné ubytovny, školky, starobince,...), vzdělávání i politickou indoktrinaci. Jedním z hlavních posláních komun bylo nastolit mezi svými členy naprostou rovnost.⁴⁴ Mao vyzdvihoval rozbití patriarchálního rodinného systému, na který měl sám špatné vzpomínky, jako velký úspěch. Rozbití tradiční rodiny bylo propagováno jako zrovnoprávnění žen a jejich emancipace od domácích prací, místo kterých však teď ženy musely vykonávat těžkou fyzickou práci v továrnách a na polích. Byl kladen velký důraz na soběstačnost komun, což vedlo ke vzniku malých průmyslových center na venkově, která ale byla většinou výrazně neefektivní a neekonomická kvůli neodbornému vedení, špatné dostupnosti surovin nebo nevhodné lokaci. Místní průmysl navíc odváděl potřebnou pracovní sílu ze zemědělství (někde kvůli tomu dokonce shnila úroda na polích).⁴⁵ Komuna byla tvořena brigádami, které velikostí odpovídaly zhruba původním zemědělským družstvům, tedy několika vesnicím. Brigády se pak skládaly z nejmenších organizačních podjednotek komuny – výrobních družstev, jejichž velikost odpovídala přibližně jedné vesnici. Rolníci museli komuně odevzdat svůj soukromý majetek a byli zařazeni do jednotlivých výrobních družstev. Do 1. listopadu 1958 vzniklo v Číně kolem 26 500 komun, evidujících 99% domácností na venkově, z nichž každá sdružovala v průměru 4 756 rodin.⁴⁶

Velmi kritizovanou součástí komun byly společné jídelny, které měly být prvním krokem směrem k rovnostářské komunistické společnosti a kde se měli podle přidělového systému stravovat všichni členové komuny. Zásobování lidových jídelen mělo být bezplatné a spravedlivé, ale ve skutečnosti byl systém zásobování zkorumpovaný a zneužívaný. Navíc straničtí funkcionáři ve vedení komun mohli skrz tento systém použít odpírání jídla jako trest. Například čínsko-americký politolog Jang Ta-li označil lidové jídelny za jednu z hlavních příčin hladomoru, protože ke konci roku 1958, v období počátečního optimismu a víry v budoucí hojnost, docházelo v jídelnách

⁴³ CHANG, HALLIDAY, s. 444.

⁴⁴ MACFARQUHAR, s. 3–18.

⁴⁵ BOWIE, FAIRBANK (ed.), s. 24.

⁴⁶ YANG, s. 36.

k vážné nadspotřebě potravin.⁴⁷ V roce 1958 bylo sklizeno rekordních skoro 200 milionů tun obilnin⁴⁸, ale na základě falešných zpráv byla oznámena úroda ve výši 375 milionů tun a vláda začala otevřeně hlásat přicházející dobu blahobytu. Vznikl dokonce dojem, že lze redukovat počet osetých ploch a odvést část pracovní síly ze zemědělství do průmyslu. Představitelé komun nechali rolníky v jídelnách zdarma konzumovat libovolné množství potravin.⁴⁹ V některých komunách tak byly zásoby obilí na tři měsíce spotřebovány za dva týdny. Mnoho komun velmi rychle vyčerpalo své zásoby a s nedostatkem jídla se začala snižovat motivace a pracovní efektivita kolektivu, což vedlo k poklesu zemědělské produkce.⁵⁰

Mao, který chtěl průmyslová centra jako primární účel měst, se snažil prosadit také zakládání městských komun pod heslem: „*Výroba je na prvním místě, život až na druhém.*“⁵¹, ale ve městech nebyly komuny dobře přijaty a kampaň rychle utichla. Velký skok městskou populaci neovlivnil zdaleka tak výrazně jako rolníky, sice i zde se brzy projevil nedostatek potravin, ale nikdy nedošlo k reorganizaci společnosti jako na venkově.

Na konferenci v Pej-taj-che Mao stanovil cíl v produkci oceli pro rok 1958 na 10,7 milionů tun, což by znamenalo zdvojnásobení produkce z roku 1957.⁵² Prosazovat zvýšení produkce uhelných dolů a velkých oceláren však nestačilo, proto v červenci 1958 odstartoval kampaň, ve které vyzval široké masy k zapojení do výroby oceli. Venkovská výrobní družstva začala kopat malé uhelné doly a bez odborných pracovníků se snažila vyrobit ocel pomocí podomácku postavených malých pecí. Rolníci vyvinuli velké úsilí a koncem října 1958 již bylo nahlášeno zbudování miliónu takových pecí.⁵³ Ve snaze naplnit kvóty tavili někdy v pecích vlastní nářadí, nádobí a další potřebné železné věci, zatímco dřevěné předměty i celé domy byly zase použity jako palivo do pecí. Někteří místní funkcionáři dokonce nechali roztavit kvalitní ocel z Ruska, aby si ji mohli uvést do výkazů jako u nich vyrobenou. Produkt této výroby většinou připomínal ocel jen stěží a byl obvykle zcela nepoužitelný. Nakonec sice bylo nahlášeno vyrobených 10,7 milionů tun oceli, ale ani polovina z toho nebyla kvalitní. Dalším důsledkem této kampaně bylo zbytečné využití pracovní síly, která potom v zemědělství

⁴⁷ Tamtéž, s. 37–55.

⁴⁸ Tzn. převážně rýže.

⁴⁹ COURTOIS, Stéphane, WERTH, Nicolas, PANNÉ, Jean-Louis, PACZKOWSKI, Andrzej, BARTOŠEK, Karel, MARGOLIN, Jean-Louis, *Černá kniha komunismu. Zločiny, teror, represe II*, Praha a Litomyšl 1999, s. 31–32.

⁵⁰ YANG, s. 37–55.

⁵¹ CHANG, HALLIDAY, s. 446.

⁵² MACFARQUHAR, CHEEK, WU (ed.), s. 375–376.

⁵³ FAIRBANK, s. 412.

znatelně chyběla (v době, kdy hnutí vrcholilo, zaměstnávalo až 90 milionů lidí⁵⁴). Od kampaně bylo upuštěno začátkem roku 1959.⁵⁵

Na jaře a v létě roku 1958 převládalo mezi vedením KS nadšení z nové politiky a slepý optimismus, který ostatně v létě 1958 zachvátil celou Čínu. Ale už na podzim 1958 začaly problémy vyplouvat na povrch. Vedení Strany si uvědomilo nadhodnocení zpráv o produkci i špatné pracovní podmínky rolníků. Dozvěděli se o tenčení státních obilných rezerv a lokálních hladomorech.⁵⁶ Následující konference KS se nesly v duchu postupného ústupu od radikalismu. V projevu z konference v Čeng-čou (Zhengzhou) Mao přiznal, že dávky jídla i mzdy rolníků jsou nedostatečné, a na konferenci ve Wu-čchangu (Wuchang) uznal velké množství nekvalitní podomácku vyrobené oceli. Na 6. plénu ÚV 10. prosince 1958 byla přijata Wuchanská (Wuhan) rezoluce, jejímž cílem byla náprava problémů v komunách. Kritizovala tvrdý přístup k pracujícím ze strany jejich nadřízených stranických funkcionářů, povolovala drobné soukromé vlastnictví (domy, jejich vybavení, osobní úspory, drobné domácí zvířectvo, zemědělské nářadí,...), oznamovala odložení snahy založit komuny ve městech a prosazovala, aby lokální průmysl sloužil přímo potřebám své komuny a jejích členů. Rezoluce však skutečné problémy nevyřešila, místo toho, aby komuny demontovala, stále tlačila na jejich konsolidaci.⁵⁷ Mírný ústup dál pokračoval a na jaře 1959 došlo k celkovému uvolnění politiky Velkého skoku. V únoru a březnu 1959 na druhé konferenci v Čeng-čou bylo rozhodnuto, že základní organizační a účetní jednotkou v zemědělství už nebudou komuny, ale brigády. Nicméně komuny dál formálně existovaly. Sám Mao byl v této době nakloněn ústupu a zmírnění tlaku na obyvatelstvo, ale rozhodně neuvažoval, že by odvolal samotný Velký skok vpřed a uznal jeho chybnou podstatu.⁵⁸

I přes umírňující tendence se na jaře 1959 projevila vážná krize a hladomor propukl minimálně v deseti provinciích. Státní potravinové rezervy se povážlivě zmenšily a spotřební zboží bylo nedostatkové v celé zemi. Více než 10 milionů venkovanů, kteří byli v roce 1958 naverbováni jako dělníci do továren a dolů, bylo zase vráceno na venkov kvůli redukci městské populace, kterou musel stát zásobovat potravinami. Mezi rolníky došlo k poklesu morálky a pracovního nasazení, bojkotu kolektivních aktivit a místy i k násilným výtržnostem. Jídelny komun se začaly i navzdory příkazům z centra ve velkém rozpadat. Zmírňující opatření pokračovala i v létě. Avšak ti regionální funkcionáři, kteří byli nakloněni radikální levicové politice, tato

⁵⁴ SHORT, s. 370.

⁵⁵ CHANG, HALLIDAY, s. 442.

⁵⁶ YANG, s. 45.

⁵⁷ BOWIE, FAIRBANK (ed.), s. 490–503.

⁵⁸ YANG, s. 45.

nařízení nezaváděli a hladomor se tudíž v jejich provinciích projevil dříve. Jiní naopak ústup podpořili a zašli ještě mnohem dál, než povolovaly direktivy z centra. Například v jedné z prefektur provincie Che-nan došlo dokonce k rozpadu družstev a rozdělení půdy rolnickým domácnostem.⁵⁹

Druhého července 1959 začala v horském středisku Lu-šan (Lushan) v provincii Ťiang-si (Jiangxi) konference, která přinesla nečekaný obrat. Z počátku se jednání nesla v umírněném duchu, ale později se ostře otočila doleva, když Mao znovurozpoutal Velký skok v jeho původní radikální podobě. V průběhu konference se ozvalo několik hlasů kritizujících podstatu Velkého skoku, což Mao nebyl ochoten akceptovat. Poslední kapkou byla kritika ze strany ministra národní obrany, Pcheng Te-chuaje (Peng Dehuai). Maršál Pcheng byl respektovaný vojevůdce, veterán občanské války i války v Koreji, který se, ovlivněn dětstvím v bídě, stal komunistou v upřímné víře zlepšit životní podmínky chudých. Pcheng podnikl několik inspekčních cest a byl zděšen důsledky politiky Velkého skoku, například v Chu-nanu si poznamenal: „*Lidé jsou bití, když nedokážou splnit denní normu, ... i za to, že řeknou něco, co se někomu nelíbí.*“⁶⁰ I pro muže Pchengova vysokého postavení, který se třicet let pohyboval ve vedení armády, bylo vysoce nebezpečné zpochybnit Maovu politiku. Čtrnáctého července napsal maršál Pcheng Maovi dopis, ve kterém kritizoval některé aspekty a důsledky Velkého skoku. Dopis byl velmi uctivý a zdvořilý, Pcheng v něm žádal realističtější hodnocení výsledků Velkého skoku vpřed, než bylo dosud konferenci nabídnuto, a poukazoval na některé jeho nedostatky: „*Někteří soudruzi zastávají názor, že politika je nadřazena všemu. ... Politika nemůže nahrazovat ekonomické zákonitosti a ještě méně konkrétní hospodářská opatření.*“⁶¹ Na společné schůzi všech účastníků konference, která proběhla 23. července, vyvolal Mao Ce-tung napjatou atmosféru strachu a Pchenga s několika dalšími odpůrci Velkého skoku veřejně odsoudil. Pcheng Te-chuaj byl označen za nepřítele státu, který „*stál v čele protistranické pravicově-oportunistické kliky*“.⁶² Díky velké oblibě, které se Pcheng těšil uvnitř ČLOA, bylo jeho trestem „jen“ domácí vězení. Nicméně Mao na tento spor nezapomněl a maršálovi se znovu pomstil během Kulturní revoluce. Novým ministrem národní obrany byl jmenován Maův věrný poskok Lin Piao, který následně provedl čistku v armádě, aby odstranil Pchengovi přívržence.⁶³

Odsouzení Pcheng Te-chuaje bylo ale jen začátkem. Mao věděl, že je hodně stranických funkcionářů, kteří s Velkým skokem nesouhlasí, a proto odstartoval další

⁵⁹ Tamtéž, s. 43–49.

⁶⁰ CHANG, HALLIDAY, s. 452.

⁶¹ SHORT, s. 377.

⁶² Tamtéž, s. 379.

⁶³ CHANG, HALLIDAY, s. 450–461.

velkou čistku probíhající v druhé polovině roku 1959 a první polovině roku 1960. Někdy je považována za druhou vlnu Kampaně proti pravičákům, protože měla stejný účel – zničit opozici Velkého skoku. Bylo potřeba nahradit hlavně ty funkcionáře, kteří aktivně zaváděli zmírňující opatření během jara a léta. Čistka probíhala tedy především v místní správě a perzekuováno bylo okolo 3,5 milionů straníků, kteří byli obviněni z pravicového oportunismu. Během kampaně bylo vysoce nebezpečné kritizovat politiku Velkého skoku a upozorňovat na její neúspěchy. Následkem toho vedení ČLR pravděpodobně nebylo v této době dobře informováno o rozsahu tragédie, protože regionální funkcionáři byli často příliš vystrašení na to, aby posílali do centra zprávy, byť alespoň částečně odrážející neutěšenou realitu.⁶⁴

Proč se Mao tak urputně nechtěl vzdát utopické vize Velkého skoku? Měl dobrou informační síť a i přes falešné zprávy věděl o neúspěchu první radikální fáze, přesto se tuto skutečnost rozhodl ignorovat. Svou roli v tom jistě hrála touha dosáhnout socioekonomického průlomu a skokového rozvoje, ke kterému, jak doufal, Velký skok přece jen nakonec povede. Především šlo však o jeho osobní prestiž a pozici. Kritiku svého plánu, Velkého skoku, chápal jako kritiku své osoby. Ocitl se v postavení, kde se cítil zatlačen do defenzivy a které ho vyprovokovalo k protiútoky. Přál si dokázat Pchengovi a dalším kritikům, že má pravdu, a tím obnovit svou reputaci, která by uznáním omylu a odvoláním Velkého skoku utrpěla víc než jeho neúspěchem. Druhá radikální fáze vedla k hladomoru, který v roce 1960 zachvátil celou Čínu.⁶⁵

Velký skok byl v létě 1959 obnoven v plném rozsahu. KS zase ostře prosazovala společné jídelny i komuny, které se znovu staly základní organizační jednotkou venkova. Rolníci museli pracovat déle, v tvrdších podmínkách a s menšími přiděly jídla, což vedlo jen k dalšímu poklesu zemědělské produkce. Rolníkům byly znovu sebrány soukromé zdroje potravin a jejich přiděly byly posílány rovnou do jídelen. Ke konci roku 1959 se 400 milionů lidí, tj. 72,6% venkovské populace, stravovalo v lidových jídelnách, které často nebyly schopny nabídnout víc než trochu vodnaté kaše. Komunitní stravování mělo různou míru radikalismu lišící se v jednotlivých provinciích. Profesor Jang poukazuje na souvislost mezi společnými jídelnami a hladomorem. V provinciích, kde se větší procento vesničanů stravovalo v jídelnách, byly důsledky hladomoru tragičtější a úmrtnost vyšší, než v provinciích s nižší účastí obyvatel v lidových jídelnách.⁶⁶

⁶⁴ BERNSTEIN, Thomas P., *Mao Zedong and the Famine of 1959–1960. A Study in Wilfulness*. In: *The China Quarterly*, 2006, 186, s. 421–445.

⁶⁵ Tamtéž, s. 421–445.

⁶⁶ YANG, s. 52–57.

Hladomor se rozšířil po celé zemi, bez ohledu na její obrovskou rozlohu a různorodé přírodní podmínky, což jen dokazuje, že na vině nebyly přírodní katastrofy, jak tvrdila KS, ale chybná hospodářská politika Velkého skoku. Odhady mrtvých v důsledku hladomoru se obvykle pohybují mezi 20–40 miliony lidí. Nejčastěji přijímaný počet je přibližně 30 milionů obětí, ale přesná čísla neexistují.⁶⁷ Hladomor se objevil v letech 1958–1961 a vyvrcholil v roce 1960, kdy zemřelo kolem 10 milionů lidí. Čínský hladomor v důsledku Velkého skoku je často označován za nejhorší souvislý hladomor v zaznamenaných lidských dějinách. Postavení čínských rolníků se během Velkého skoku podobalo postavení otroků. Miliony podvyživených a přepracovaných lidí byly pevně připoutány ke komunám jako nevolníci. Rolníci se nesměli svévolně odstěhovat, tedy ani utéct z místa těžkého hladomoru. Všichni včetně dětí byli krutě trestáni za zatajování, schovávání či krádež potravin, za níž někde hrozil i trest smrti. Místy se objevily i případy kanibalismu, například v provincii Che-nan.⁶⁸ Vystavení rolníků vyčerpávající práci bez adekvátní stravy a odpočinku vedlo k jejich snížené odolnosti vůči chorobám a vniku epidemií. Mnoho lidí zemřelo také na edém, otok způsobený podvýživou. Během Velkého skoku probíhaly také další menší kampaně prováděné represemi, mučením a brutálními popravami.⁶⁹ Stát odebíral rolníkům velký podíl i z už tak ubohé úrody a tento podíl státních odvodů potravin se navíc neustále zvyšoval.⁷⁰ Například v provincii An-chuej (Anhui) byla v roce 1959 falešně nahlášena úroda ve výši 199 000 tun obilnin a státu na základě nepravdivých čísel muselo být odvedeno 29 000 tun zrna. Ve skutečnosti však bylo sklizeno jen 54 000 tun obilí a lidem v provincii, kteří měli podle státních výpočtů přežít do příští sklizně se 170 000 tunami obilí, zbylo pouze 25 000 tun.⁷¹ Míra hladomoru se samozřejmě lišila v jednotlivých provinciích v závislosti na radikalismu místního vedení. Největší nárůst úmrtnosti byl zaznamenán právě v provincii An-chuej, ve které stoupla mortalita v roce 1960 téměř o 475% od průměrné hodnoty úmrtnosti z let 1956–1958.⁷² Velká města byla nedostatkem potravin postižena nejméně, protože byla v zásobování dlouho upřednostňována. Ale v létě 1960 už stát nedokázal zcela pokrýt ani potravinovou spotřebu nejvýznamnějších městských center. Došlo také k výraznému poklesu porodnosti, jelikož vyčerpané ženy často přestaly být schopné počít a donosit dítě. Snížení porodnosti a zvýšení mortality se objevilo během Velkého skoku ve všech čínských provinciích.⁷³

⁶⁷ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 10.

⁶⁸ CHANG, HALLIDAY, s. 438–448.

⁶⁹ BERNSTEIN, s. 421–445.

⁷⁰ PENG, Xizhe, *Demographic Consequences of the Great Leap Forward in China's Provinces*. In: *Population and Development Review* 13, 1987, 4, s. 639–670.

⁷¹ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 32.

⁷² YANG, s. 64.

⁷³ PENG, s. 639–670.

Až od jara 1960 začalo vedení ČLR dostávat zprávy odrážející skutečnou situaci a až od poloviny roku 1960 byla znovu pomalu zaváděna umírňující opatření. Na další konferenci v Pej-taj-che v létě 1960 bylo členům komun opět povoleno drobné farmaření a chov zvířat. Bylo rozhodnuto o zapojení větší pracovní síly do zemědělství a to včetně využití dětské práce. I přes zvyšující se počet úmrtí v důsledku hladomoru vedení stále tvrdilo, že politická linie Velkého skoku je správná a „*současná politická a ekonomická situace je dobrá*“.⁷⁴ Vedení země před veřejností oficiálně nepřiznalo selhání Velkého skoku ani plný rozsah tragédie. Naopak veřejně byly opěvovány imaginární úspěchy hospodářské politiky a prezentována nepravdivá čísla. Velmi záleželo hlavně na tom, jak jednotlivá vedení provincií zavedou nové direktivy z Pej-taj-che do praxe. Právě představitelé provincií byli ti, kdo iniciovali různá konkrétní opatření k řešení situace. Někde se stále snažili konsolidovat komuny, jinde se začali vracet k systému rodinného farmaření.

I když se Čína právě během Velkého skoku snažila vzdálit sovětskému vzorci hospodářského rozvoje, stále putovalo velké a dokonce zvyšující se množství státních investic do těžkého průmyslu. Podíl státních investic do těžkého průmyslu v letech 1958–1961 pravidelně překračoval 50% a obrovské byly také investice do programu vývoje jaderných zbraní, zatímco podíl investic režimu do zemědělství v průběhu Velkého skoku ani jednou nepřekročil 14%.⁷⁵ A to i přesto, že čínská ekonomika závisela především právě na zemědělské produkci, která tvořila až ¾ exportu ČLR. Vývozem zemědělských produktů si režim vydělával na průmyslový import. K exportu zemědělských plodin docházelo, přestože Čína sama nebyla potravinově soběstačná.⁷⁶ Čína exportovala potraviny hlavně do SSSR jako splátky půjček nebo platby za průmyslovou a technologickou pomoc. ČLR také vyvážela zemědělské plodiny zdarma jako dar a snažila se tak rozšířit svoji sféru vlivu. Potravinovou pomoc posílala paradoxně i do zemí s vyšší životní úrovní, jako byla Německá demokratická republika nebo Maďarsko. I v průběhu Velkého skoku vpřed vyvážela ČLR ročně několik milionů tun obilí.⁷⁷ Dokonce v roce 1960, nejhorším roce hladomoru, čínský režim vyvezl milion tun obilnin, což by pravděpodobně bylo dost k záchraně 4 milionů obyvatel Číny před smrtí hladem.⁷⁸ Až v roce 1961 začalo čínské vedení dovážet potraviny ze zahraničí, ale stále menší množství, než bylo potřeba.⁷⁹

⁷⁴ „*present political and economic situation is good*“ In: YANG, s. 73.

⁷⁵ Tamtéž, s. 35.

⁷⁶ BOWIE, FAIRBANK, s. 3.

⁷⁷ CHANG, HALLIDAY, s. 438.

⁷⁸ YANG, s. 66.

⁷⁹ Tamtéž, s. 77.

Mao Ce-tung se na čas rozmrzele stáhl z Pekingu. Mezitím se Liou Šao-čchi, Čou En-laj, Teng Siao-pching (Deng Xiaoping), Čchen Jün (Chen Yun), Po I-po (Bo Yibo) a další snažili v duchu ekonomického pragmatismu vyřešit problémy a vyvést zemi z hluboké hospodářské krize.⁸⁰ Konference v Kuang-čou (Guangzhou) na jaře 1961, jež byla první opravdu seriózní snahou vedení vypořádat se s krizí, znovu zavedla brigády jako základní organizační a administrativní jednotky. Konference v Pekingu rozhodla o zrušení povinnosti stravovat se ve společných jídelnách.⁸¹ Přes 20 milionů především mladých nezaměstnaných lidí z měst bylo posláno na venkov jako pracovní síla i z důvodu snížení požadavků měst na zásobování.⁸² Politika Velkého skoku vpřed byla oficiálně definitivně ukončena na tzv. Konferenci sedmi tisíc kádrů v Pekingu, v lednu a únoru 1962. Klíčovou postavou zde byl předseda ČLR, Liou Šao-čchi, který ve svém projevu uznal, že se KS a její vedení dopustilo v minulých letech mnoha chyb. Na této konferenci byly jako základní jednotky venkova potvrzeny výrobní družstva o velikosti přibližně jedné vesnice.⁸³

Kromě velkých městských center se většina provincií musela vypořádat s hladomorem sama. Venkované si hledali neoficiální cesty k přežití. Nejrůznější formy soukromého hospodaření se rychle rozšířily a rolníci z nich brzy začali profitovat. Ukázalo se, že tradiční rodinné farmaření bylo několikanásobně produktivnější než kolektivní. Bez schválení politického vedení se soukromé farmaření šířilo v první polovině roku 1962 po celé Číně. V květnu 1962 individuální zemědělství přejalo 20% ze všech rolnických domácností, v létě to už bylo 30%.⁸⁴ KS se rozdělila na dva tábory. Liou Šao-čchi, Teng Siao-pching a další začali prosazovat legalizaci soukromého zemědělství. Mao ale odmítl připustit úplné zrušení politiky kolektivizace a na konferenci v Pej-taj-che v srpnu 1962 zaútočil na praktiky individuálního farmaření, které označil za neslučitelné se socialismem. Na podzim 1962 tak došlo ke konsolidaci komun fungujících na základě výrobních družstev. Nakonec to byl zase Mao, kdo měl hlavní slovo a dokázal, že stejně jako v Lu-šanu stále mohl prosadit rozhodnutí proti mínění všech ostatních vůdců KS.⁸⁵ K dekolektivizaci a rozpuštění komun mohlo dojít až v rámci reformy po Maově smrti. Mezitím však už soukromé hospodaření naštěstí zajistilo slušnou úrodu pro rok 1962. Konec hladomoru ale neznamenal konec bídy, čínský venkov se pohyboval na hranici podvýživy hluboko do 70. let.⁸⁶

⁸⁰ MACFARQUHAR, s. 3–18.

⁸¹ YANG, s. 77–87.

⁸² SHORT, s. 385.

⁸³ Tamtéž, s. 387–389.

⁸⁴ YANG, s. 77–87.

⁸⁵ Tamtéž, s. 89–95.

⁸⁶ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 38.

4 VELKÁ PROLETÁŘSKÁ KULTURNÍ REVOLUCE

Velká proletářská kulturní revoluce sice začala prostřednictvím perzekuce kulturní scény, jak napovídá její název, ale brzy se proměnila v rozsáhlou celospolečenskou čistku a Maův osobní nástroj k uchopení neomezené moci a k likvidaci politických konkurentů. Mao nemohl sesadit významné politiky pouze ze své nynější pozice, jeho radikální levicová politika ztratila podporu velké části straníků, a tak vypracoval plán zaútočit na Stranu zvenčí. K potlačení své opozice, nebo čehokoli, co za svou opozici považoval, se rozhodl využít masy. Mao Kulturní revoluci ideologicky postavil na třídním boji, komunisty hojně využívané teorii o třídním spiknutí, kde se všechny „špatné“ třídy spojí ve snaze uzurpovat moc a zničit socialismus. Rozmanitá označení nežádoucího třídního původu jako sovětští revizionisté⁸⁷, buržoazní revizionisté, kapitalisté, reakcionáři, američtí imperialisté, statkáři a další zahrnovala jednoduše každého, koho Mao považoval za svého nepřítele. Byli to všichni, kteří oponovali nebo i jen zpochybňovali Maovu mylnou a bezohlednou politiku. Třídní nálepky, jako např. revizionista, byly relativní a velmi multifunkční, a tak se nakonec nepřítelem režimu mohl stát kdokoli.⁸⁸

Maovy hlavní důvody k provedení čistky mezi nejvyššími stranickými funkcionáři vycházely už z jejich postoje k politice Velkého skoku. Do roku 1961 Mao Ce-tung věřil, že Liou Šao-čchi, který byl od roku 1959 předsedou ČLR, bude v budoucnosti jeho vhodným nástupcem. Ale právě Liou na Konferenci sedmi tisíc kádrů zkritizoval Velký skok mnohem víc, než Mao považoval za nutné. Navíc v letech 1961–1964, během nichž se Mao stáhl do ústraní z politického dění v Pekingu, vedl Liou společně s Čou En-lajem, Teng Siao-pchingem a dalšími politiku směrem, který neodpovídal Maovým představám. Od roku 1962 Liouova obliba značně stoupala, jeho politická moc se začala blížit Maově moci a dokázal se prosadit i v ideologické roli – jeho kniha „*Jak být dobrým komunistou*“⁸⁹ vycházela v několikamilionových nákladech. Mao se obával toho, že bude odsunut na vedlejší kolej, že se stane jen žijícím symbolem komunistické revoluce bez jakékoli reálné politické moci. Stále paranoidnější Mao mohl své kolegy skutečně podezřívát ze spiknutí, zvláště pod vlivem událostí v SSSR, kde došlo v roce 1964 k politickému převratu a sesazení Chruščova. Mao se v Liouovi

⁸⁷ Na přelomu 50. a 60. let došlo ke zhoršení vztahů mezi ČLR a SSSR, k tzv. Čínsko-sovětské roztržce. Obě země se proti sobě navzájem začaly ostře ideologicky vymezovat. ČLR kritizovala politiku sovětského vůdce Nikity Sergejeviče Chruščova a jeho snahu o mírovou koexistenci s kapitalistickými mocnostmi. V pozadí roztržky stálo množství politických a mocenských sporů.

⁸⁸ WALDER, Andrew, G., *Cultural Revolution Radicalism. Variations on a Stalinist Theme*. In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 41–61.

⁸⁹ JOHNSON, Paul, *Dějiny 20. století*, Praha 1991, s. 538.

zklamal a přestal věřit, že by Liou mohl být dobrým ochráncem jeho odkazu. V průběhu první poloviny 60. let nechal Mao své kolegy řídit politiku a poměrně úspěšně zkonsolidovat rozvrácené hospodářství země a sám mezitím plánoval pomstu.⁹⁰

Na své strategii Mao pravděpodobně pracoval roky. Už v projevu z léta 1962 proklamoval, že třídy a rozpory mezi nimi existují dál i v socialistické společnosti, a mluvil o nepřetržité potřebě třídního boje.⁹¹ Zmínil i další z principů, které později použil během Kulturní revoluce: „*Kdokoli by chtěl svrhnout politický režim, musí především vytvořit veřejné mínění a provést přípravné práce v ideologické sféře.*“⁹² Již v roce 1964 se Mao snažil iniciovat revoluci v kultuře a v červenci téhož roku založil pod vedením Pcheng Čena (Peng Zhen) tzv. Skupinu pěti pro kulturní revoluci, která měla napravit kulturní scénu a očistit ji od revizionismu.⁹³ Naznačení Maových úmyslu lze najít i v direktivě ÚV z ledna 1965: „*Klíčovým bodem tohoto hnutí je napravit ty, kteří jsou na vůdčích pozicích uvnitř Strany, a kteří se vydali kapitalistickou cestou...*“⁹⁴

Mao začal také intenzivně budovat svůj kult osobnosti, který se měl stát významným politickým nástrojem k mobilizaci mas. Extrémní forma Maova kultu, tak jak je známa z období Kulturní revoluce (Maův kult existoval v jisté míře už od jenského období KS), se zrodila uvnitř ČLOA. Pod dohledem Lin Piaa se v armádě rozběhlo mnoho ideologických kampaní, které ji měly posílit a stabilizovat. Vojáci byli povinni studovat a později aplikovat Mao Ce-tungovo myšlení – šlo prakticky o dobu tradičního memorování konfuciánských citátů. Maovy citáty pravidelně vycházely v armádních novinách a byly vydávány různé edice a výběry Maových spisů. Pro účely ideologického vzdělání armády nechalo Politické oddělení ČLOA sestavit oficiální sbírku Maových citátů, která byla poprvé vydána v květnu 1964. „*Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga*“⁹⁵ neboli tzv. Malá rudá knížka se později stala jedním z nejtypičtějších symbolů Kulturní revoluce. V roce 1964 proběhla kampaň Učit se od čínské lidové osvobozené armády, během níž se indoktrinace ČLOA měla stát vzorem pro celou čínskou společnost, a tak na začátku Kulturní revoluce, v roce 1966, musel Malou rudou knížku vlastnit téměř každý občan ČLR. Těchto knížek o velikosti dlaně, v červeném obalu se zlatou hvězdou, které obsahovaly tematicky rozřazené

⁹⁰ SHORT, s. 396–397.

⁹¹ LI, Čchi-suj, *Soukromý život předsedy Maa*, Praha 1996, s. 255–256.

⁹² „*Anyone wanting to overthrow a political régime must create public opinion and do some preparatory ideological work.*“ In: SCHRAM, Stuart (ed.), *Chairman Mao Talks to the People. Talks and Letters. 1956–1971*, New York 1974, s. 195.

⁹³ BAKEŠOVÁ, Čína ve XX. století. Díl 2., s. 79.

⁹⁴ „*The key point of this movement is to rectify those people in positions of authority within the Party who take the capitalist road ...*“ In: MA FARQUHAR, Roderick, SCHOENHALS, Michael, *Mao's Last Revolution*, Cambridge 2006, s. 15.

⁹⁵ „*Quotations from Chairman Mao Tse-tung*“ In: LEESE, Daniel, *Mao Cult. Rhetoric and Ritual in China's Cultural Revolution*, Cambridge 2011, s. 108.

úryvky z Maových spisů a projevů, byla nakonec vydána více než miliarda výtisků (to činí z Rudé knížky druhou nejvydávanější knihu všech dob, hned po Bibli). Díky silnému kultu osobnosti se Mao stal zcela nedotknutelným a to přesně potřeboval, aby mohl zahájit svoji revoluci.⁹⁶

Pro úkol zažehnutí první jiskry Kulturní revoluce si Mao vybral svoji manželku, Ťiang Čching, přestože jejich manželství bylo už řadu let jen pouhou formalitou. Ťiang Čching se vždy toužila stát významnou veřejnou osobností, ať už jako herečka nebo jako politička. Toužila získat uznání, osobní moc a kontrolu především nad kulturní scénou. Prvních 20 let manželství se Ťiang veřejného života nijak neúčastnila, ale stále si přála dostat k tomu příležitost. Až v roce 1965 se Mao rozhodl, že by mu mohla být politicky užitečná. Protože veškeré mocenské postavení Ťiang Čching vycházelo pouze z faktu, že byla jeho manželkou, mohl si Mao být jistý její loajalitou. V únoru 1965 vyslal Ťiang do Šanghaje, centra radikalismu a maoismu, aby se tam spojila se skupinou radikálních spisovatelů a umělců a tiše ovládla tamní kulturní scénu.⁹⁷

Na Maův příkaz rozpoutala Ťiang Čching ze Šanghaje první tažení Kulturní revoluce – veřejnou kampaň proti historikovi a spisovateli, Wu Chanovi (Wu Han). Za pomoci Ťiang Čching vyšel v Šanghaji 10. listopadu 1965 článek, napsaný radikálním levicovým novinářem Jao Wen-jüanem (Yao Wenyuan) a zredigovaný samotným Maem, který kritizoval a obviňoval z antisocialismu Wu Chanovu divadelní hru „*Chaj-žuej (Hai Rui) opouští úřad*“.⁹⁸ Hra pojednávala o poctivém úředníkovi z doby dynastie Ming (Ming) Chaj-žuejovi, který celý život věrně sloužil císaři, ale když v dobré víře upozornil na jeho chybnou politiku, byl nespravedlivě potrestán a poslán do vyhnanství.⁹⁹ Mao v první polovině roku 1959 sám inicioval rozmach umělecké tvorby na toto téma. Dával Chaj-žueje za příklad regionálním funkcionářům, když od nich žádal reálné zprávy o produkci během Velkého skoku.¹⁰⁰ Maa sice značně popudila paralela hry se sesazením maršála Pcheng Te-chuaje v roce 1959, ale pravý důvod útoku byl jiný. Wu Chan byl zároveň místopředsedou pekingského stranického výboru, zástupcem Pcheng Čena, který byl skutečným Maovým cílem. Sesazením Pcheng Čena, který patřil spíše do okruhu příznivců Liou Šao-čchiho, mohl Mao získat absolutní kontrolu nad hlavním městem. Mao byl zklamán také Skupinou pěti pro Kulturní revoluci, která pod vedením Pchenga zdaleka nenaplnila jeho očekávání. Právě do

⁹⁶ Tamtéž, s. 85–114.

⁹⁷ MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 27–39.

⁹⁸ BAKEŠOVÁ, *Čína ve XX. století. Díl 2.*, s. 78.

⁹⁹ Tamtéž, s. 78–79.

¹⁰⁰ SHORT, s. 376.

kompetence Skupiny pěti patřilo řešení rostoucího sporu ohledně Wu Chanovy hry.¹⁰¹ Pcheng, ve snaze svého kolegu ochránit, nechal v únoru 1966 Skupinou pěti vydat dokument, tzv. „*Únorové teze*“¹⁰², který prosazoval řešení akademických sporů pouze prostřednictvím akademické diskuse, nikoli politickými prostředky. Mao ovšem schválil jiný dokument, který vznikl v dubnu 1966 jako výsledek armádních kulturních seminářů vedených Ťiang Čching ve spolupráci s Lin Piaem a který byl ideovým opakem Únorových tezí. Je v něm mimo jiné vyzdvihnuta nutnost „*socialistické kulturní revoluce*“.¹⁰³

Před plným zahájením Kulturní revoluce bylo potřeba odstranit kromě Pcheng Čena ještě několik dalších funkcionářů. Lin Piao prosadil odsouzení náčelníka generálního štábu ČLOA Luo Žuej-čchinga (Luo Ruiqing), se kterým měl osobní spory. Sesazen byl také vedoucí sekretariátu ÚV Jang Šang-kchun (Yang Shangkun) a ředitel Oddělení propagandy KS Lu Ting-i (Lu Dingyi). Do jejich vlivných pozic byli dosazeni Maovi loajální lidé. Celý stranický výbor hlavního města, kterému předsedal Pcheng Čen, byl obviněn ze spiknutí s cílem nastolit kapitalismus a rychle vyměněn, čímž Mao získal kontrolu nad Pekingem potřebnou pro nadcházející bouřlivé období Kulturní revoluce.¹⁰⁴

Za oficiální počátek Kulturní revoluce je považována Maova direktiva pro ÚV nazvaná „*Velká kulturní proletářská revoluce*“¹⁰⁵ ze 16. května 1966. Dokument vyzdvihoval nutnost provedení Kulturní revoluce a odhalení skrytých nepřátel ve Straně. Jednalo se o první programové prohlášení Kulturní revoluce. Pchengova Skupina pěti pro Kulturní revoluci byla v květnu rozpuštěna a nahrazena nově ustanovenou Skupinou pro Kulturní revoluci, která nepodléhala stranické hierarchii a byla tak Maovým osobním nástrojem pro řízení Kulturní revoluce. Skupina se sice řídila Maovými rozkazy, ale pouze neoficiálně, což vedlo k iluzi, že Maovy ruce zůstávají čisté. Členy Skupiny pro Kulturní revoluci se stali Maovi nejvěrnější stoupenci. Ředitelem Skupiny byl zkušený stranický teoretik Čchen Po-ta (Chen Boda) a jeho zástupkyní byla Ťiang Čching. Šéf čínské tajné policie Kchang Šeng (Kang Sheng), který se už od 30. let podílel na řízení Maových krvavých čistek, se stal oficiálním poradcem Skupiny.¹⁰⁶

Následujícím krokem bylo zmobilizování mas. Pokus provést čistku ve Straně

¹⁰¹ LEE, Hong Yung, *The Politics of the Chinese Cultural Revolution. A Case Study*, Berkeley 1978, s. 11–13.

¹⁰² SHORT, s. 402.

¹⁰³ „*socialist cultural revolution*“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 30.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 27–39.

¹⁰⁵ SHORT, s. 404.

¹⁰⁶ CHANG, HALLIDAY, s. 519.

pomocí mobilizace intelektuálů během Kampaně sta květů ztroskotal. Tentokrát se Mao zaměřil primárně na studenty a mládež. „*Mladí lidé jsou nejaktivnější a nejživotnější silou ve společnosti. ...jsou nejméně konzervativní v myšlení...*“¹⁰⁷, vysvětloval Maův přístup jeden z jeho citátů v Rudé knížce. Zapojení mas do Kulturní revoluce začalo na nejprestižnější čínské vysoké škole, Pekingské univerzitě, kde byl vylepen první revoluční plakát, tzv. „*ta-c'-pao*“.¹⁰⁸ Plakát byl vyvěšen 25. května 1966 na zeď hlavní univerzitní jídelny, jeho autorkou byla pracovnice filozofické fakulty Nie Jüan-c' (Nie Yuanzi). Jeho text kritizoval tři přední univerzitní funkcionáře, které popisoval jako „*bandu revizionistických žvlů Chruščovova typu*“.¹⁰⁹ V reakci na to okamžitě propukl masový aktivismus a na univerzitním kampusu se objevily stovky dalších plakátů vyjadřujících souhlas či protest. Aby Mao hnutí usměrnil tak, jak potřeboval, veřejně schválil původní plakát a nechal jeho text odvysílat v rozhlase i přetisknout všemi novinami. Tím dal studentům návod jak legitimně rebelovat proti autoritám.¹¹⁰

Po vzoru Pekingské univerzity byli mobilizováni i studenti dalších pekingských škol a poté cíleně zmanipulováni k odporu proti bývalému stranickému vedení města. Následující dny se množily plakáty a projevy podporující revoluci na univerzitě. V ulicích probíhaly demonstrace na podporu předsedy Maa a nově jmenovaného pekingského výboru. Jeden student si 4. června 1966 poznamenal do deníku: „*Každý samozřejmě vyjadřuje podporu rozhodnutí ústředního vedení Strany, ale nikdo doopravdy neví, jakých chyb se Pcheng Čen, Liou Žen (Liu Ren) a další ve skutečnosti dopustili.*“¹¹¹ Tisíce revolučních plakátů brzy zaplavily i ostatní významná čínská města. Jejich texty obviňovaly z buržoazního či revizionistického myšlení učitele, profesory, pracovní nadřízené i stranické funkcionáře. Už v červnu se objevily první případy fyzického násilí páchaného ve jménu Kulturní revoluce. Davy studentů začaly na veřejných shromážděních ponižovat a bít některé své oběti. Takovým schůzím se nevyhnuli pracovníci pekingské univerzity ani bývalí členové pekingského městského výboru.¹¹²

Na konci května 1966 založili studenti elitní střední školy přidružené k univerzitě Čching-chua (Qinghua) revoluční organizaci nazvanou Rudá garda. Jejím úkolem byla obrana předsedy Maa a jeho myšlení a boj proti revizionismu. Začátkem

¹⁰⁷ MAO, Ce-tung, *Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga*, Peking 1968, s. 355.

¹⁰⁸ „*Noviny velkých znaků*“ se staly běžným fenoménem Kulturní revoluce. Revoluční hesla byla napsána velkými tučnými znaky na staré noviny a vylepena na veřejných prostranstvích. In: BAKEŠOVÁ, Čína ve XX. století. Díl 2., s. 87.

¹⁰⁹ „*bunch of Khrushchev-type revisionist elements.*“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 57.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 54–58.

¹¹¹ „*Everybody is of course expressing support for the party center's decision, but nobody really knows what kind of mistakes Peng Zhen, Liu Ren et al. actually have committed.*“ In: Tamtéž, s. 63.

¹¹² Tamtéž, s. 43–44, 73–75.

června se hnutí Rudých gard začalo rychle šířit napříč pekingskými školami a postupně školami po celé Číně. Na většině škol se přestalo normálně vyučovat a 13. června rozhodlo vedení KS o dočasném pozastavení vyučování v celonárodním měřítku. Mládež se tak mohla naplno věnovat revoluční činnosti. Každý den byly vylepovány na školních pozemcích i v ulicích nové plakáty a další lidé obviňováni z politických pochybení a zločinů.¹¹³ „Říkáte, že je správné rebelovat proti reakcionářům, a já vás s nadšením podporuji“¹¹⁴, napsal Mao 1. srpna 1966 v odpovědi na dopis Rudé gardy a touto svou povzbuzující reakcí vyjádřil podporu i všem podobným hnutím. Od toho okamžiku se stalo jedinou povinností studentů odhalovat chybně politicky smýšlející občany.

Když Mao v květnu 1966 zahájil Kulturní revoluci, stáhl se do ústraní mimo Peking a z povzdálí sledoval politické kroky svých nepřátel. Doufal, že udělají něco, co následně bude moci použít proti nim. Liou Šao-čchi a Teng Siao-pching se snažili situaci v hlavním městě uklidnit. Do škol a kulturních institucí rozbouřených revolucí byly v červnu vysílány pracovní skupiny, které měly na místě převzít kontrolu a obnovit pořádek. Poté, co se Mao v polovině července 1966 vrátil do Pekingu, obvinil vedení KS z anti-marxistického potlačování studentského hnutí. Pracovní skupiny zrušil a označil je za kontrarevoluční.¹¹⁵

Mnozí straničtí funkcionáři zpočátku věřili, že se nová kampaň bude týkat pouze kulturní scény. Mao Ce-tung nechával své kolegy záměrně na pochybách ohledně pravých cílů Kulturní revoluce. Prvního srpna 1966 začalo 11. plénum ÚV po VIII. sjezdu KS. Během tohoto zasedání Mao opětovně zkritizoval politiku vysílání pracovních skupin, Liou Šao-čchiho obvinil z chybné politiky a jeho snahu dostat studentské hnutí pod kontrolu označil za pokus zavést v Pekingu diktaturu. Poté, co byl Liou nucen přednést sebekritický projev, už bylo mnohým zkušeným politikům jasné, že se Mao chystá provést čistku mezi představiteli nejvyššího vedení KS. Přestože s tím většina z nich nesouhlasila, proti Maovi nevystoupili. Také premiér Čou En-laj, ačkoli se aktivně podílel na Liouově politice v době po Velkém skoku, se spěšně přiklonil na Maovu stranu. Čouovi se politika Kulturní revoluce nepochybně nelíbila, ale přesto, ať už ze strachu či oportunistu, dál poslušně plnil Maovy rozkazy a Kulturní revoluci podporoval po celou dobu jejího trvání. Liou Šao-čchi sice zůstal členem Politbyra, ale bylo mu zakázáno vystupovat na veřejnosti a přijímat zahraniční návštěvy z postavení hlavy státu. Na Liouovo místo Maova právoplatného nástupce byl zvolen Lin Piao.

¹¹³ Tamtéž, s. 103–106.

¹¹⁴ „You say it is right to rebel against reactionaries; I enthusiastically support you.“ In: SCHRAM (ed.), s. 260.

¹¹⁵ KARNOW, Stanley, *Mao and China. A Legacy of Turmoil*, New Yourk 1990, s. 165–166, 178.

Jedenácté plénum přijalo 8. srpna dokument „*Rozhodnutí týkající se Velké proletářské revoluce*“¹¹⁶ známý také jako „*Šestnáct bodů*“¹¹⁷, který vypracovala Skupina pro Kulturní revoluci. Definovala v něm program revoluce: „*Hlavním cílem současného hnutí jsou ti, kteří jsou v postavení autority uvnitř Strany a vydali se kapitalistickou cestou.*“¹¹⁸ Dokument v srpnu 1966 schválil také ÚV a tím se Kulturní revoluce stala novou oficiální politickou linií KS.¹¹⁹

Postupně začalo do Pekingů přijíždět stále více mladých lidí z celé Číny, kteří se také toužili podílet na revoluci. Mao chtěl jejich revoluční nadšení ještě povzbudit, a tak nechal 18. srpna 1966 na náměstí Tchien-an-men uspořádat obrovské shromáždění Rudých gardistů a ostatní revoluční mládeže. Dav se začal shromažďovat už v noci 17. srpna. Maův příchod byl pečlivě načasován, předseda vystoupal ze Zakázaného města¹²⁰ na monumentální bránu Nebeského klidu zároveň s východem slunce. Mao i ostatní vůdci KS byli oblečeni ve vojenských uniformách a dav pod nimi, který se nacházel až ve stavu nábožného vytržení, nadšeně aplaudoval a provolával: „*Ať dlouho žije předseda Mao!*“¹²¹ Studenti měli na rukávech pásku s nápisem „Rudá garda“ a mávali svými výtisky Rudé knížky. Čchen Po-ta a Lin Piao pronesli proslovy o Maově velikosti. Lin svým projevem zahájil Kampaň zničení čtyř starých: „*starého myšlení, staré kultury, starých zvyků a starých obyčejů vykořisťovatelských tříd.*“¹²² Tato kampaň vyzývala Rudé gardy, aby začaly napadat celou společnost. Maův kult působil na většinu přítomných velmi silně. Např. jeden ze studentů popsal v dopise domů chvíli, kdy spatřil Maa: „*...Dnes jsem zažil takové štěstí, že mi málem puklo srdce... Viděl jsem ho tak jasně, vypadal tak majestátně... Dnes, právě dnes začal můj nový život!*“¹²³ Ale byli i tací, kteří viděli skutečnou podstatu Kulturní revoluce, tak jako jiný student, který si poznamenal: „*Velká kulturní revoluce není masovým hnutím. To jen jediný muž hýbe masami namířenou hlavní puškou.*“¹²⁴ Od srpna do listopadu 1966 se konalo celkem 8 masových shromáždění, během nichž vidělo předsedu Maa kolem 12 milionů lidí. Podobná veřejná setkání pořádali místní funkcionáři KS i v dalších velkých městech. Zvláště v době, kdy se konala shromáždění, přijíždělo do Pekingů mnoho mladých lidí.

¹¹⁶ „*Decision concerning the Great Proletarian Revolution*“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 46.

¹¹⁷ „*Sixteen Points*“ In: Tamtéž, s. 46.

¹¹⁸ „*The main target of the present movement is those within the Party who are in authority and are taking the capitalist road.*“ In: Tamtéž, s. 93.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 86–94.

¹²⁰ Palácový komplex v Pekingů, který byl sídlem čínských císařů.

¹²¹ „*Long Live Chairman Mao!*“ In: Tamtéž, s. 107.

¹²² „*Old ideas, old culture, old customs, and old habits of the exploiting classes.*“ In: Tamtéž, s. 108.

¹²³ Za tři týdny od dané události se proti tomuto studentovi obrátili ostatní členové Rudé gardy, obvinili ho z politických zločinů a zbili. On následně na to spáchal sebevraždu. In: SHORT, s. 411–412.

¹²⁴ Tamtéž, s. 412.

Mezi zářím a listopadem proudilo do hlavního města denně v průměru 130 000 lidí. Ve snaze usnadnit předávání revolučních zkušeností a rozšířit revoluci do dalších oblastí Číny bylo rozhodnuto, že studenti mohou cestovat a ubytovávat se zdarma.¹²⁵

V létě 1966 ulice čínských měst s plnou silou zachvátil teror Rudých gard. V rámci Kampaně zničení čtyř starých a odhalování třídních nepřátel začali radikální studenti napadat občany na ulicích. Zkoušeli je ze znalosti Maových citátů, ničili jim oblečení západního střihu nebo násilím stříhali dlouhé vlasy. Vše nekomfortní muselo být zničeno. Místní názvy ulic, obchodů či institucí byly změněny, aby zněly více revolučně.¹²⁶ Rudí gardisté se zpočátku zaměřovali hlavně na své učitele a profesory, brzy se ale terčem jejich kritiky stali intelektuálové a posléze i straníční funkcionáři všech úrovní. Nakonec si téměř nikdo nemohl být jistý, jestli se nestane příštím cílem Rudých gard, ať šlo o vysoké stranické hodnostáře, uznávané vědce a umělce, staré lidi nebo děti. Revolucionáři se brzy začali osočovat z ideologických zločinů a selhání v následování Maova myšlení i mezi sebou navzájem.¹²⁷ Rudé gardy vtrhly do desítek tisíc městských domů patřících rodinám, které podezřívaly ze špatného třídního původu, a hledaly v nich důkazy revizionismu a dalších politických pochybení. V těchto domech konfiskovaly či ničily majetek a ponižovaly, někdy i týraly, jejich majitele. Peněžní úspory, starožitnosti, umělecké předměty, náboženské symboly, dekorace, knihy, drahé látky, šperky, stolní hry nebo desky se západní hudbou – to vše bylo považováno za buržoazní. Takový osud potkal ¼ nebo až ⅓ domácností hlavního města.¹²⁸ Třídní nepřátelé byli kritizováni a ponižováni zfanatizovaným davem na veřejných shromážděních. Tyto schůze zasvěcené třídnímu boji se konaly skoro ve všech školách, továrnách, městských čtvrtích a různých institucích. Někdy až desetitisícové davy křičely na obviněné politická hesla a nadávky, nutily je klečet nebo stát v bolestivých pozicích, ověšovaly je posměšnými nápisy a často je i bily. Denunciační schůze se objevovaly i v mnoha předchozích kampaních řízených KS Číny, ale během Kulturní revoluce byly masovější a brutálnější. Není divu, že takový psychický nátlak provázal enormní počet sebevražd. Do revolučního hnutí se zapojily desítky milionů studentů, jejich mottem se stal Maův výrok: „*Bouřit se je správné.*“¹²⁹

Obětí davového násilí přibývalo hlavně od podzimu 1966. Pachatelé vražd byly mnohdy skupiny nezletilých dětí. Takto vzpomínal jeden žák na okolnosti smrti svého starého učitele: „...*mlátili ho násadami smetáků a tloukli pěstmi ... několikrát omdlel,*

¹²⁵ LEESE, s. 130–141.

¹²⁶ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 61–63.

¹²⁷ WALDER, s. 41–61.

¹²⁸ SHORT, s. 416.

¹²⁹ Tamtéž, s. 414.

ale pokaždé ho přivedli zpátky k vědomí tím, že ... mu chrstli ledovou vodou do obličeje. Jen stěží se pak dokázal pohnout, nohy měl rozřezané skleněnými střepy...“¹³⁰ A pokračoval: „Asi po deseti dnech jsem si zvykl, zkrvavená těla a křik mučených už mi přestaly vadit.“¹³¹ První případ masové vraždy zapříčiněné Kulturní revolucí se odehrál na předměstí Pekingu mezi 27. srpnem a 1. zářím 1966, kdy zradikalizovaní revolucionáři popravili 325 příslušníků rodin třídních nepřátel, mezi nimiž byli jak staří lidé, tak malé děti.¹³² Skupina pro Kulturní revoluci řídila mnoho významných akcí Rudých gard a často jim předala seznam osob, které měly za úkol obvinít. Gardisté zřizovali ve svých školách vězení, formovali vlastní ideologickou policii a improvizované soudní tribunály. Podezřelé zatýkali a „vyšetřovali“ jejich rodinný třídní původ, osobní historii a jejich postoj ke Kulturní revoluci. Mnohdy je mučili a nutili k přiznání smyšlených politických zločinů. Velký počet učitelů, intelektuálů i straníků skončil uvnitř propracovaného a rozsáhlého systému převýchovných pracovních táborů. Během Kulturní revoluce se tak stala většina městské školní mládeže svědkem krutého násilí nebo ubití člověka k smrti. Těm, kteří by se postavili proti násilnému provádění třídního boje nebo by v něm nebyli dostatečně aktivní, reálně hrozilo, že budou sami obviněni z revizionismu a kontrarevoluce. Zvláště ve městech přetrvávala atmosféra všudypřítomného strachu a násilí.¹³³ Nic z toho nedonutilo Ma, aby podnikl opatření k zastavení hnutí. Z jeho pohledu Kulturní revoluce ještě nesplnila svůj účel. Policejním složkám nařídil ochraňovat a podporovat aktivity gardistů. Ministr veřejné bezpečnosti Sie Fu-č' (Xie Fuzhi) vydal příkaz: „...*Lidová policie musí stát na straně rudých gard, spolupracovat s nimi, sympatizovat s nimi a poskytovat jim informace...*“¹³⁴ Vedení KS se neodvážilo Maovi odporovat, a tak řádění gard oficiálně podporovaly státní autority i média. Případy zabití byly označeny pouze za nehody.¹³⁵

Během Kampaně proti čtyřem starým byla také zničena velká část kulturního, uměleckého a historického dědictví Číny. Knihkupectví i knihovny klášterů a škol byly vyrabovány. Zkonfiskované knihy, starožitnosti, malby, sochy, náboženské symboly a další umělecké předměty byly označeny za feudalistické přežitky a páleny na hranicích v ulicích měst. Vydrancovány byly budhistické i křesťanské kláštery a svatostánky, zničeny byly hroby tradičních hrdinů čínské historie. Také Velká čínská zeď byla částečně pobořena. Z 6 843 oficiálně klasifikovaných historických památek Pekingu

¹³⁰ Tamtéž, s. 413.

¹³¹ Tamtéž, s. 413.

¹³² SU, Yang, *Mass Killing in Cultural Revolution. A Study of Three Provinces*. In: ESHERICK, Joseph W., PICKOWICZ, Paul G., WALDER, Andrew. G. (ed.), *The Chinese Cultural Revolution as History*, Stanford 2006, s. 96–123.

¹³³ MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 116–131.

¹³⁴ SHORT, s. 412–413.

¹³⁵ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 63–64.

bylo v r. 1966 poničeno nebo zcela zničeno minimálně 4 922. Zakázané město bylo zachráněno jen díky iniciativě Čou En-laje, který nařídil vojenskou ochranu několika nejvýznamnějších památek. I někteří obyčejní občané se snažili zabránit ničení historického dědictví: omítali staré fresky, obestavovali historické památky narychlo postavenou zdí nebo zakopávali umělecká díla, aby byla znovu odkryta někdy až za desetiletí. O ochranu Konfuciova (Kchung Fu-c', Kong Fuzi) chrámového komplexu ve městě Čchü-fu (Qufu), nejposvátnější čínské památky, byly dokonce svedeny boje. Místní obyvatelé, straničtí vůdci, rolníci, milice a někteří studenti se sjednotili k obraně chrámu a v srpnu 1966 ho před revolučním davem uhájili, v listopadu ale museli kapitulovat před posilami Rudých gard z Pekingu. Ani členové ústředního vedení KS však nebyli tak radikální, aby byli nakloněni ničení národního historického odkazu. I jeden z nejradikálnějších ultralevicových politiků, Kchang Šeng, prosazoval místo ničení cenností jejich shromažďování ve státních skladech (kde si pak vybíral předměty do své soukromé sbírky). Na jaře 1967 vedení konečně vydalo několik oběžníků vyzývajících k ochraně státního majetku.¹³⁶

Mao se mezitím dál soustředil na odstranění Liou Šao-čchiho a Teng Siao-pchinga. V projevu předneseném na zasedání ÚV, které se konalo ve dnech 9.–28. října 1966, oznámil, že soudruzi v nejvyšším vedení nepracovali dost dobře a rozdělovali stálý výbor Politbyra na 2 linie. Liou následně přednesl sebekritický projev, kterým se snažil Mao usmířit. Přiznal se k chybnému potlačování studentského hnutí a „...prosazování buržoazní diktatury...“¹³⁷ v létě 1966 i k chybným pravicovým tendencím z doby nápravy Velkého skoku na počátku 60. let. K úplnému sesazení Lioua a Tenga bylo však ještě nutné získat na svoji stranu veřejné mínění prostřednictvím intenzivní propagandy.¹³⁸

Na podzim 1966 se kritika ve větší míře obrátila proti funkcionářům KS, členům stranických výborů i vysoce postaveným politikům. Začaly se objevovat první plakáty s texty, které jmenovitě napadaly nejvyšší vůdce jako např. „*Liou Šao-čchi je čínský Chruščov!*“¹³⁹ Kritika, potají řízená Skupinou pro Kulturní revoluci, začala gradovat počátkem roku 1967. Pokud se jednalo o významné politiky, jen Mao rozhodoval, kdo je, nebo není revizionistou, a Skupina pro Kulturní revoluci se řídila jeho přáním. Mao na rozdíl od většiny ostatních diktátorů nenařizoval likvidaci svých oponentů přímo, místo toho je vydal do rukou Skupiny a revolučních mas, které vytvořil právě proto, aby

¹³⁶ HO, Dahpon David, *To Protect and Preserve. Resisting the Destroy the Four Olds Campaign, 1966–1967*. In: ESHERICK, PICKOWICZ, WALDER (ed.), s 64–95.

¹³⁷ „...enforced a bourgeois dictatorship...“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 137.

¹³⁸ Tamtéž, s. 138.

¹³⁹ „*Liu Shaoqi is China's Khrushchev!*“ In: Tamtéž, s. 146.

za něj odvedly špinavou práci. Mnoho komunistických vůdců, kteří stáli po Maově boku již během druhé světové války, bylo obviněno, ponižováno a fyzicky týráno rozběsněnými tisícíhlavými davy rudých gardistů. Mezi nimi byl např. maršál Ču Te (Zhu De), jeden ze zakladatelů ČLOA, nebo kritik Velkého skoku Pcheng Te-chuaj. Na začátku ledna 1967 vtrhlo na pokyn Skupiny pro Kulturní revoluci několik gardistů do domu Liou Šao-čchiho, kritizovali ho a ponižovali i s celou jeho rodinou. Liouva manželka Wang Kuang-mej (Wang Guangmei) byla pod záminkou zranění své dcery vylákána do nemocnice, kde se jí zmocnili radikální studenti a odvěkli ji do areálu univerzity. Tam, oblečená do zesměšňujícího kostýmu, byla ponižována před 300 000 shromážděnými studenty, přičemž k jejímu obvinění z podvratné činnosti a špionáže pro USA stačila skutečnost, že v mládí studovala na americké misijní škole. Na jaře 1967 se ke kritice přidal státní tisk, který Lioua označil „*mužem číslo jedna jdoucím kapitalistickou cestou*“.¹⁴⁰ V létě se pořádaly statisícové demonstrace proti Liouovi, kterým zmanipulovaná veřejnost nanejvýš pohrdala. Wang Kuang-mej byla uvězněna, Liou držen od poloviny roku 1967 v domácím vězení a jejich děti poslány na nucené práce na venkov. Podobný osud potkal také Teng Siao-pchinga, jehož syn zůstal po jednom z útoků rudých gardistů ochrnutý. Mezi ministry Státní rady rovněž proběhla čistka, kterou na jaře 1967 vedl Čou En-laj. Dokonce jeden z členů vlády, ministr pro uhelný průmysl, byl během „výslechu“ ubit k smrti Rudými gardami. Lin Piao se zbavoval svých odpůrců v armádě a Ťiang Čching nechala obvinít kohokoli, kdo někdy stál v cestě její umělecké nebo politické kariéře.¹⁴¹

Revoluční atmosféra už pronikala skoro celou společností. Vedení KS se zabývalo otázkou, zda je žádoucí, aby se dělníci a rolníci podíleli na Kulturní revoluci stejně jako studenti. Mao byl nadšený vidinou nového revolučního potenciálu a slepý k hrozbě chaosu a hospodářského rozkladu. S jeho podporou vydala Skupina pro Kulturní revoluci ještě na konci roku 1966 prohlášení, že Kulturní revoluce není v konfliktu s produkcí a že by se jí tedy pracující měli také účastnit. Továrny spolu s venkovskými družstvy byly vyzvány k zakládání vlastních revolučních organizací podle vzoru Rudých gard.¹⁴²

Stále více složek společnosti se radikalizovalo a revoluční organizace si přály získat kontrolu nad místními stranickými výbory v továrnách, družstvech, úřadech či městech, které byly často v rukou příznivců umírněnější linie. K prvnímu významnému případu přebírání moci revolučními skupinami došlo v Šanghaji v lednu 1967, kde

¹⁴⁰ BAKEŠOVÁ, *Čína ve XX. století. Díl 2.*, s. 91.

¹⁴¹ SHORT, s. 419–432.

¹⁴² MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 141–144.

radikální dělnické organizace podporované Skupinou pro Kulturní revoluci krvavým převratem svrhly stranický výbor města. Jejich akci následně schválilo ústřední vedení KS v čele s Maem a v Šanghaji byl ustanoven revoluční výbor, čímž se město dostalo zcela pod kontrolu radikálů. Události v Šanghaji byly oficiálně dány za příklad, podle kterého měly revoluční organizace začít přebírat moc ve všech dalších městských i provinčních výborech Strany. Členové nových revolučních výborů, které vznikaly v průběhu roku 1967 i počátkem roku 1968, však často nebyli schopni zajistit stabilitu ani běžnou administrativní agendu. Navíc Mao vyzval ČLOA, aby převraty radikálních rebelů podpořila, čímž hrozilo nebezpečí nekontrolovaného zapojení armády do bojů.¹⁴³

Při takových událostech není divu, že se v létě 1967 začala situace v zemi podobat občanské válce. Mao si přál nastolit nový řád, ve kterém bude veškerá politická moc koncentrovaná v rukou jemu loajálních revolučních výborů, ale místo toho se Čína propadala do chaosu a anarchie. Rudé gardy i další revoluční skupiny se rozdělily do různorodých frakcí, které mezi sebou začaly bojovat. Svě oddíly zformovali i umírnění a konzervativnější zastánci starých stranických výborů, kteří se postavili proti radikálům. Všechny znesvářené skupiny se ideologicky zaštiťovaly Kulturní revolucí a vlastní interpretací Maova myšlení. Protichůdné frakce se vytvořily i v rámci jednotlivých pracovních kolektivů, škol či městských čtvrtí a navzájem se obviňovaly z revizionismu. Za vznikem frakcí stálo mnoho komplikovaných vlivů. Např. zpočátku velmi radikální děti stranických funkcionářů se poté, co se Kulturní revoluce obrátila proti jejich rodičům, začaly přidávat ke konzervativnějším skupinám nebo se někde lidé s nežádoucím třídním původem sjednocovali a zapojovali do bojů proti radikálům, děti s dělnicko-rolnickým původem se postavily proti privilegovaným dětem straníků a podobně.¹⁴⁴ V mnoha případech se tedy bojů účastnily i děti. Nastalou situaci výstižně ilustruje např. povstání ve Wu-chanu, kde během bojů radikální dělnické organizace s konzervativní skupinou, kterou podporoval místní armádní velitel, přišly o život tisíce lidí. Tehdy sedmnáctiletý středoškolák vzpomínal na boje ve Wu-chanu takto: „*Byla tam soudružka, která nožem zabila bandu dětí. Já jich zabil pět... Bylo jim možná osm, devět let. Za zabití chlapce jste dostali 20 jüanů...*“¹⁴⁵ Občanské boje se v roce 1967 objevily téměř ve všech čínských městech. Státní správa byla paralyzovaná a byrokratická hierarchie se rozpadla na všech úrovních. Některé boje byly regulárními bitvami, jichž se s ukradenými zbraněmi účastnily desetitisíce lidí. Jiný svědek, v té

¹⁴³ KARNOW, s. 222, 227–235.

¹⁴⁴ WHITE III, Lynn T., *The Cultural Revolution as an Unintended Result of Administrative Policies*. In: JOSEPH, WONG, ZWEIGH (ed.), s. 83–104.

¹⁴⁵ „*There was female comrade, she also killed a bunch of kids with knife. I killed five... They were maybe eight, nine years old. Killing a young boy would get you 20 yuan. ...*“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 204.

době třináctiletý chlapec, popsal chaotické dění v Čchang-ša: „Z města se ozývala střelba po celý den... Následující den jsme se dozvěděli, že příslušníci (radikální) organizace Čchangšaská mládež zaútočili protiletadlovými raketami na (konzervativní) Dělnický spolek a budovu Svazu výšivkářů... celý blok čtyřpatrových domů vyhořel do základů.“¹⁴⁶ Peking byl ochromen střety dvou velkých frakcí rudých gardistů. Mao ani Skupina pro Kulturní revoluci nevydali žádné prohlášení či výzvu k zastavení násilí, naopak jej spíše podpořili novou kampaní „*Vyzbrojte levici*“¹⁴⁷, která měla posílit radikální frakce. Reálně hrozilo, že se také armáda, kterou Mao vyzval k podpoře revolucionářů, propadne anarchii a tím bude zničena poslední akceschopná síla ve společnosti.

Mao se musel rozhodnout mezi pokračováním Kulturní revoluce a zachováním státu. Svého hlavního cíle – provedení čistky v nejvyšším vedení – už dosáhl, proto se rozhodl pro obnovení pořádku a od podzimu 1967 se snažil situaci v zemi uklidnit. Nabádal frakce ke sjednocení a armádu k neutralitě. Nařídil zastavení bojů, striktní dodržování pracovní doby a obnovení vyučování na školách. Bylo však těžké znovu mezi žáky obnovit disciplínu, gangy rudých gardistů nejednou odmítly docházet do školy a dál se potulovaly ulicemi. Protože ani Maovy výzvy nebyly vždy účinné, prosadilo vedení KS program vysídlení městské mládeže na venkov. Do roku 1970 bylo více než 5 milionů bývalých rudých gardistů posláno do chudých a odlehlých venkovských oblastí, aby zde pracovali jako rolníci nebo horníci.¹⁴⁸ Podobný program existoval i pro miliony stranických funkcionářů a intelektuálů zdiskreditovaných Kulturní revolucí. Byly to tzv. „*Kádrové školy 7. května*“¹⁴⁹, nápravná polověžeňská centra na venkově, jejichž náplní měla být převýchova fyzickou prací. Z měst tak byla odstraněna většina rudých gardistů i jejich obětí. I přes úsilí ústředního vedení se mnoho regionů zmítalo v občanské válce až do léta 1968. Protože armáda zůstala jedinou vcelku fungující složkou ve státě, byly vytvořeny vojenské pracovní skupiny, které byly vyslány obnovit pořádek do revolučních výborů, škol, továren, redakcí a dalších institucí. Pracovní skupiny ČLOA provedly v místní správě často velmi násilné převraty. Ty, kdo stáli v cestě jejich převzetí moci, pronásledovaly a popravovaly bez ohledu na to, zda patřili k radikální či konzervativní frakci. ČLOA pak utvořila nové výbory, v nichž sama hrála zásadní roli a které nesly určité znaky vojenské diktatury.¹⁵⁰ Během roku 1968 provedla armáda ve výborech rozsáhlou čistku, která měla odhalit

¹⁴⁶ SHORT, s. 427.

¹⁴⁷ „*Arm the left*“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 216.

¹⁴⁸ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 71.

¹⁴⁹ SHORT, s. 436.

¹⁵⁰ K obnovení civilní správy mohlo dojít až po pádu Lin Piaa v roce 1971.

skryté třídní nepřátele a padlo jí za obět' velké množství radikálních rebelů.¹⁵¹

Ve dnech 13.–31. 10. 1968 se konalo 12. plénum ÚV v Pekingu, jehož účelem bylo formální dovršení čistky v nejvyšších řadách KS. ÚV musel být pro tuto příležitost rychle prozatímně doplněn, jelikož více než $\frac{2}{3}$ jeho původních členů padlo za obět' Kulturní revoluci. Liou Šao-čchi byl hlasováním pléna sesazen ze všech svých funkcí a vyloučen z KS. Liou byl ve velmi špatném fyzickém i psychickém stavu, který se stále horšil. Byla mu odmítnuta lékařská péče a 12. listopadu 1969 v anonymitě zemřel. Přece jenom lépe dopadl Teng Siao-pching, kterého Mao ve svém závěrečném projevu překvapivě ochránil před vyloučením ze Strany. Teng byl sesazen z funkcí a umístěn do domácího vězení. Na konci roku 1969 byl poslán na venkov, kde pracoval jako dělník v opravně traktorů.¹⁵²

Od 1. do 24. dubna 1969 proběhl dlouho odkládaný IX. sjezd ÚV KS. Mao v zahajovací řeči proklamoval, že se jedná o „...sjezd jednoty a sjezd vítězství...“.¹⁵³ Byly předneseny projevy vyzdvihující předsedu Maa a úspěchy Kulturní revoluce zároveň s projevy kritizujícími Liou Šao-čchiho a jeho politickou linii. Do ÚV bylo nově zvoleno 80% členů, z nichž většinu tvořili především armádní důstojníci nebo neznámí mladí radikálové vyneseni po kariérním žebříčku Kulturní revolucí. Na IX. sjezdu byl Lin Piao oficiálně vybrán za Maova budoucího nástupce. Jmenování Lina a ovládnutí velké části ÚV i místní správy znatelně posílilo pozici armády.¹⁵⁴ Podle slov dobové propagandy se sjezd konal „v době, kdy Velká proletářská kulturní revoluce osobně iniciovaná a vedená předsedou Maem dosáhla velkého vítězství“.¹⁵⁵ A přestože Mao ve svém projevu varoval, že „...úkoly Velké proletářské kulturní revoluce ještě nebyly dokončeny...“¹⁵⁶ a také že ji bude potřeba za několik let zopakovat, IX. sjezdem byla Kulturní revoluce formálně ukončena.

Mao Ce-tung mohl být spokojený. Jeho plán na posílení vlastní pozice a odstranění Liou Šao-čchiho, Teng Siao-pchinga a jejich názorových stoupenců uspěl, i když nikoli bez vedlejších ztrát. Odhady počtu obětí Kulturní revoluce jsou ještě nejjasnější než v případě Velkého skoku. Některé zdroje uvádějí „jen“ několik set až 1 milion mrtvých¹⁵⁷, jiné předpokládají několik milionů, což přiznala i sama KS Číny, a

¹⁵¹ Tamtéž, s. 430–437.

¹⁵² MAFARQUHAR, SCHOENHALS, s. 273–279.

¹⁵³ „...a congress of unity, a congress of victory...“ In: SCHRAM (ed.), s. 280.

¹⁵⁴ MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 287–299.

¹⁵⁵ „at a time when the Great Proletarian Cultural Revolution personally initiated and led by Chairman Mao has won great victory.“ In: Tamtéž, s. 285.

¹⁵⁶ „...the job of the Great Cultural Revolution is not yet finished. ...“ In: Tamtéž, s. 285.

¹⁵⁷ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 54.

nejvyšší odhady stoupají až k 20 milionům mrtvých.¹⁵⁸ Lidí, kteří byli nějakým způsobem ponižováni, napadáni nebo perzekuováni, bylo až několik desítek milionů a minimálně 3 až 4 miliony stranických funkcionářů různých úrovní byly během Kulturní revoluce uvězněny.¹⁵⁹ Individualismus, kultura i intelektuální scéna byly zničeny a nahrazeny propagandou a ideologií stojící na strachu a násilí. Hnutí proniklo téměř do všech aspektů lidských životů. Bylo to státem iniciované válčení gangů, mučení a bezhlavé násilí, ke kterému lze jen těžko hledat obdobu, jestli vůbec. Po takové zkušenosti musela zůstat společnost značně traumatizovaná. Oběti, ale i mnozí útočníci, se jen obtížně vyrovnávaly se zažitým extrémním psychickým nátlakem, zradou přátel, ztrátou hodnot, idejí a důstojnosti nebo násilou smrtí svých blízkých. Městská mládež odeslaná na venkov ztratila na dlouhá léta naději na perspektivní budoucnost. Označení špatného třídního původu obětí a jejich rodinám zůstalo ještě dlouho po ukončení Kulturní revoluce. Tito lidé izolováni od společnosti tvořili až jakousi obdobu „kasty nedotknutelných“.¹⁶⁰

Kulturní scéna byla během let Kulturní revoluce zcela paralyzována. Staré umění, označené za feudální, buržoazní či revizionistické, bylo odstraněno z veřejného prostoru a nahrazeno několika novými modelovými díly z roku 1966, které vznikaly pod dohledem Ťiang Čching. Pět revolučních modelových oper, 2 balety a 1 symfonie společně s uměleckými díly napodobujícími tyto vzory, ideologicky motivovaným uměním nevalné kvality a Maovými básněmi se staly prakticky jedinými oficiálně povolenými formami umění. Císaře, prince, učence či mytologické bytosti vystřídali v uměleckých dílech v rolích hrdinů vojáci, dělníci a rolníci. Západní umělecké styly jako např. jazz, rock, impresionismus nebo abstraktní umění byly zcela odsouzeny. Ťiang Čching dosadila své přívržence do vedení téměř všech významných kulturních a uměleckých institucí, čímž se téměř veškerá legální kultura dostala pod její kontrolu.¹⁶¹

Narozdíl od Velkého skoku byl tentokrát znatelněji postižen průmysl než zemědělství, jelikož pracující v průmyslu se do Kulturní revoluce zapojili intenzivněji než rolníci. Průmyslová výroba sice během let Kulturní revoluce vykazovala určitý růst, ale ne dost velký vzhledem k rychlosti růstu populace. Cíle hospodářských plánů zůstaly nenaplněny. Nedostatečná byla především produkce lehkého průmyslu, která vedla k výrazné redukci v přídělech spotřebního zboží. Pozoruhodnou ukázkou zmaření

¹⁵⁸ LU, Xiuyuan, *A Step Toward Understanding Popular Violence in China's Cultural Revolution*. In: *Pacific Affairs* 67, 1994/95, 4, s. 536.

¹⁵⁹ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 63.

¹⁶⁰ THURSTON, Anne F., *Victims of China's Cultural Revolution. The Invisible Wounds. Part I*. In: *Pacific Affairs* 45, 1984/5, 4, s. 599–620.

¹⁶¹ KRAUS, Richard, *Arts Policies of the Cultural Revolution. The Rise and Fall of Culture Minister Yu Huiyong*. In: JOSEPH, WONG, ZWEIGH (ed.), s. 219–241.

obrovského množství vládních investic, materiálu a pracovních sil byla průmyslová politika z let 1965–1971, tzv. „*Třetí fronta*“.¹⁶² Jednalo se o rozsáhlý program industrializace čínského vnitrozemí, jehož cílem byla průmyslová soběstačnost regionů a založení průmyslových základen neohrožitelných v případě válečného konfliktu. K výstavbě průmyslových závodů, většinou ve špatně dostupných hornatých oblastech, byl opět využit princip mobilizace mas. Tyto nákladné a neefektivní projekty zůstaly z velké části nedokončené.¹⁶³

Dopady Kulturní revoluce na venkov jsou mnohem méně zdokumentované než její vliv na města, která byla více na očích. Na venkov působila Kulturní revoluce v menší míře a je pravděpodobné, že některé odlehlé regiony jí byly v podstatě ušetřeny. Tam, kde se objevila, si však často svou brutalitou nezdala s událostmi ve městech. Politická linie ultralevicového radikalismu, typická pro Kulturní revoluci, se prosadila i na venkově, kde se znovu opakovaly určité tendence z dob Velkého skoku. Byly jimi např. důraz na soběstačnost nebo opětovné zpřísnění kolektivizace, kdy se brigády znovu staly základními zemědělskými jednotkami místo menších výrobních družstev. Probíhala intenzivnější indoktrinace rolníků pomocí armádou vysílaných skupin, které pravidelně pořádaly povinná sezení ke studiu marxismu a Maova myšlení. Znovu byl kladen důraz především na mobilizaci a maximální nasazení pracovních sil, nicméně ve stínu tragédie Velkého skoku byly levicové reformy zaváděny do zemědělství poměrně opatrně.¹⁶⁴ Na venkově se během Kulturní revoluce častěji objevoval fenomén ideologicky motivovaných masových vražd. Nikoli v době řádění Rudých gard ve městech, ale později – v souvislosti s přebíráním místních výborů radikály, kteří začali praktikovat politiku třídního boje. Příkladem je část úřední zprávy z okresu Čchüan-čou (Quanzhou) v provincii Kuang-si (Guangxi) z 3. října 1967: „*V san-t'iangské (Sanjiang) brigádě tung-šannské (Dongshan) komuny řídil velitel Chuang Tchien-chuej (Huang Tianhui) zapojení [milice brigády] do masakru. Milicionáři shodili z útesu a zabili sedmdesát šest členů brigády – bývalé statkáře, bohaté rolníky a jejich děti – v esovitě tvarovaném Chuang-kua-anském (Huanggua'an) kaňonu.*“¹⁶⁵ Proti podobným praktikám neměl kdo zasáhnout, pokud místní funkcionáři sami nepožádali o intervenci

¹⁶² „*Third Front*“ In: NAUGHTON, Barry, *Industrial Policy during the Cultural Revolution. Military Preparation, Decentralization, and Leaps Forward*. In: JOSEPH, WONG, ZWEIGH (ed.), s. 157.

¹⁶³ Tamtéž, s. 153–181.

¹⁶⁴ ZWEIG, David, *Agrarian Radicalism as a Rural Development Strategy. 1968–1978*. In: JOSEPH, WONG, ZWEIGH (ed.), s. 63–81.

¹⁶⁵ „*In Sanjiang Brigade, Dongshan Commune, the militia commander Huang Tianhui led [the brigade militia] to engage in a massacre. They pushed off a cliff and killed seventy-six individuals of the brigade—former landlords, rich peasants, and their children—in snake-shaped Huanggua'an canyon.*“ In: SU, s. 99.

armády, proto viníci zůstávali nepotrestáni.¹⁶⁶

„Jsem si jistý, že není možné, aby kdokoli, kdo přímo nezažil Kulturní revoluci nebo nebyl nikdy přinucen sáhnout na dno své duše a odhalit všechnu nalezenou ošklivost, mohl pochopit, co se skutečně stalo.“¹⁶⁷, napsal čínský spisovatel Pa Ťin (Ba Jin) o fenoménu masového násilí během Kulturní revoluce. Nebyl to Mao Ce-tung ani jeho přímí podřízení, kteří mučili obviněné v improvizovaných vězeních a zabíjeli v ulicích. Mao a Skupina pro Kulturní revoluci koordinovali pouze významné útoky proti čelním představitelům státu. Jak je možné, že se tak velká část čínských obyvatel nechala strhnout do víru Kulturní revoluce a jeden proti druhému obrátili zbraně? Proč lidé v tak masovém měřítku a tak násilné formě vyslyšeli Maovo volání po celospolečenském převratu? Nebyli jen pasivními loutkami, se kterými Mao manipuloval, mnozí z nich se do Kulturní revoluce zapojili velmi aktivně. Mao využil masy k provedení čistky a masy zase mnohdy využily Maovu záštitu a ideologii k prosazování osobních cílů. Někteří mohli doufat, že konečně po letech útlaku získali jistou politickou moc a mají reálnou příležitost ovlivnit dění ve státě. Část cíleně zradikalizované a zfanatizované společnosti, podléhající síle Maova kultu, pravděpodobně skutečně věřila v propagované ideologické poslání Kulturní revoluce.¹⁶⁸ Profesor Lynn T. White III. vysvětluje masové zapojení do Kulturní revoluce mimo jiné politickou tradicí ČLR. Čínský režim využíval po dvě desetiletí k ovládnutí a manipulování lidí zastrašování. Dlouhá řada politických kampaní vedla k ještě delší řadě tvrdých represivních kroků vůči obyvatelstvu. Násilí bylo standardním administrativním opatřením a legitimním prostředkem, kterým straníční funkcionáři všech úrovní řešili nastalé problémy. Právě tato dlouhodobá tradice politiky, kdy byli občané ovládnuti a zastrašováni násilím, nechala Kulturní revoluci narůst do tak nepředvídatelných rozměrů. Kulturní revoluce se stala vyústěním napjatých vztahů a konfliktů v čínské společnosti.¹⁶⁹ Lidé v továrnách, družstvech, školách a dalších institucích využili Kulturní revoluci a její heslo „*bouřit se je správné*“¹⁷⁰ k povstání proti svým nadřazeným stranickým funkcionářům, kteří je utlačovali. Jiní využili situaci k odstranění svých osobních nepřátel nebo ke kariérenímu vzestupu a získání mocenské pozice v pracovních jednotkách a institucích. Mladá generace, vyrůstající v komunistickém režimu a od nejútlejšího věku ovlivňovaná propagandou, se také toužila

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 96–123.

¹⁶⁷ „I am sure it would be impossible that anyone who did not experience the Cultural Revolution directly or has never been forced to dig deep into his soul and reveal all the ugliness that he found could understand what actually happened.“ In: WHITE III, s. 84.

¹⁶⁸ LU, s. 533–563.

¹⁶⁹ WHITE III, s. 83–104.

¹⁷⁰ SHORT, s. 414.

stát pravými hrdiny revoluce jako generace starší. Jeden čínský intelektuál, který se stal obětí Kulturní revoluce, popisoval stav čínské společnosti těsně po odeznění revoluce: „*V současné Číně se odehrává krize identity podobná tomu, co popisuje Emile Durkheim [francouzský sociolog], když píše o anomii. Normy a pravidla jsou základem pro jakékoli lidské chování, ale nyní byly normy roztrženy a není žádná náhrada, takže právě čelíme době anomie, zejména mladší generace.*“¹⁷¹ Společnost zůstala zatížená vinou, jak zmiňuje jedna z dalších obětí Kulturní revoluce: „*Nikdo z nás není nevinný. Opravdu ne. Ne úplně. Dokonce ani ti z nás, kteří byli oběťmi.*“¹⁷²

5 KONEC MAOVY ÉRY

V roce 1969 definitivně skončila Velká kulturní revoluce ve smyslu masového povstání a násilného chaosu v ulicích. Mnohé prameny včetně oficiální čínské historiografie však vnímají celou dekádu let 1966–1976 jako období Kulturní revoluce, protože metody, rétorika a formy teroru typické pro Kulturní revoluci byly dále používány. A především proto, že politický boj o moc v nejvyšších kruzích vedení KS, který byl hlavní příčinou Kulturní revoluce, stále trval.

Mao Ce-tung se s přibývajícím věkem stával stále náladovější, nevypočitatelnější a podezřívavější. Kulturní revoluce a rozmach kultu osobnosti ještě více posílily jeho pozici. Mnozí jeho kolegové se před ním neustále třásli hrůzou. Maovi se dokázal nejlépe přizpůsobit premiér Čou En-laj, který po mnoha letech strávených po jeho boku už uměl rozeznat i nevyslovené Maovy rozmary a úmysly. Tento pracovitý, mezinárodně uznávaný diplomat z mandarínské rodiny se nerozpakoval vyplnit Maova přání, ať byla jakákoli, a byl ochoten zradit každého, jen aby si udržel Maovu přízeň. Kulturní revoluce udělala vlivnou politickou osobnost i z pomstychtivé, nesnášenlivé a paranoidní Ťiang Čching, která se obklopila skupinou ultralevicových radikálů. Mužem č. 2 na politické scéně byl Maův oficiální nástupce, ministr obrany Lin Piao. Postavení průměrného a neurotického Lina, který by pravděpodobně nebyl schopný zvládnout Maovu politickou pozici, výrazně posílilo militarizaci státní správy po bouřlivých bojích Kulturní revoluce. Maršál Lin a jeho armádní klika získali ve vedení Strany velký vliv. Ukázalo se, že až příliš velký.¹⁷³

¹⁷¹ „*There is an identity crisis in China now, similar to what Emile Durkheim describes when he writes about anomie. Norms are the final ground for any human behavior, but now the norms have been shattered, and there are no substitutes, so we are facing a period of anomie, especially the younger generation.*“ In: THURSTON, Anne F., *Victims of China's Cultural Revolution. The Invisible Wounds. Part II.* In: Pacific Affairs 58, 1985, 1, s. 24.

¹⁷² „*None of us are innocent. Not really. Not completely. Not even those of us who were victims.*“ In: Tamtéž, s. 9.

¹⁷³ SHORT, s. 444–446.

Mao se začínal vzrůstající Linovou mocí cítit stále více ohrožen a začal svého politického spojence podezřívát. Jejich osobní roztržka se poprvé výrazněji projevila na plenárním zasedání v Lu-šanu na konci léta 1970. Spor se stále zhoršoval a Lin pochopil, že se nad ním stahují mračna.¹⁷⁴ Během inspekčních cest v létě 1971 se Mao o Linovi kriticky vyjadřoval poznámkami typu „*určitá osoba dychtila stát se předsedou státu, rozdělit Stranu a uchvátit moc*“¹⁷⁵ nebo „*mluvil jsem se soudruhem Lin Piaem a některé z věcí, které řekl, nebyly zrovna správné*“¹⁷⁶ a připravoval tak půdu k Linově sesazení. Lin se nakonec rozhodl nečekat na verdikt, který nad ním Mao vysloví, a utéct i s rodinou ze země. Jejich plány byly ale prozrazeny, a tak ve spěchu zamířili letadlem k nejbližší hranici – k SSSR. Letadlo se však za ne zcela vyjasněných okolností (převládá výklad o nedostatku paliva) zřítilo v noci 13. září 1971 na území Mongolska. Havárii nikdo z lidí na palubě nepřežil. Pro Maa se stal útěk potvrzením teorie o Linově zradě a spiknutí. Oficiální vysvětlení znělo, že Lin Piao se svou manželkou a synem neuspěli v pokusu o převrat a uzurpaci absolutní moci ve státě.¹⁷⁷

V roce 1972 z pěti členů stálého výboru Politbyra, kteří byli zvoleni na IX. sjezdu, zůstali jen dva – samotný Mao a Čou En-laj. Lin byl mrtev, Kchang Šeng těžce nemocen a Čchen Po-ta ve vězení jako oběť jedné z dalších čistek. Čou se rozhodl využít rozsáhlou kampaň posmrtně odsuzující Lin Piaa k omezení vlivu levicových radikálů a začal uplatňovat pragmatictější politiku a pracovat na obnově hospodářství a státní správy. Od jara 1972 začal opatrně prosazovat rehabilitace některých funkcionářů odsouzených během Kulturní revoluce a ti se znovu začali objevovat na veřejnosti. Mao však nebyl ochotný tak rychle negovat výsledky Kulturní revoluce a reformní snahy zabrzdil. Čou se stáhl, vše odvolal a jako obvykle se poslušně podřídil Maově vůli. V této době se Čína také začala více otevírat světu. Už v roce 1971 byla ČLR přijata do OSN a nahradila tak v Radě bezpečnosti tchajwanskou Čínskou republiku. V roce 1972 navštívil Čínu prezident USA Richard Nixon a jeho příkladu následovali další západní státníci.¹⁷⁸

Nejdůležitějším úkolem stojícím před už téměř osmdesátiletým Mao Ce-tungem bylo nalezení nového nástupce. Liou Šao-čchi i Lin Piao Maa zklamali a zaplatili za to životem. Čou En-laj také nebyl přijatelným kandidátem. Byl sice schopným politikem, ale pro Maa málo radikálním. Navíc nebyl o mnoho mladší než Mao a v roce 1972 mu

¹⁷⁴ LI, s. 327.

¹⁷⁵ „*A certain person was anxious to become state chairman, to split the Party and to seize power.*“ In: SCHRAM (ed.), s. 293.

¹⁷⁶ „*I spoke to Comrade Lin Piao and some of the things he said were not very accurate.*“ In: Tamtéž, s. 294.

¹⁷⁷ CHANG, HALLIDAY, s. 556–566.

¹⁷⁸ SHORT, s. 459–460.

byla diagnostikována rakovina. Ťiang Čching sice byla loajální Maově politice, ale její politické schopnosti byly pochybné a také by nikdy nezískala podporu většiny politiků. Mao potřeboval kandidáta, který bude přijatelný pro všechny znesvářené kliky ve vedení KS a zároveň někoho, kdo dál ponese jeho politický odkaz. Nechtěl být svým nástupcem odsouzen podobně jako Stalin. Mao nejdříve uvažoval o členovi Politbyra Čang Čchun-čchiaovi (Zhang Chunqiao), ale ten byl příliš svázán s radikální levicí. Potom se rozhodl pro mladšího Wang Chung-wena (Wang Hongwen), bývalého vůdce šanghajských dělnických rebelů, nyní člena ÚV. Od března 1973 se Wang začal na Maovo přání účastnit jednání Politbyra.¹⁷⁹

Další změnou v roce 1973 byla tichá rehabilitace Teng Siao-pchinga, který byl v době Kulturní revoluce považován za druhého nejhoršího zločince v zemi hned po Liou Šao-čchim. Teng brzy znovu získal významné politické posty. Na X. sjezdu KS v létě 1973 byli formálně rehabilitováni a přijati do ÚV i někteří další straniční funkcionáři zdiskreditovaní během Kulturní revoluce.¹⁸⁰ Mao si pro budoucnost ČLR představoval na svém místě Wang Chung-wena, udržujícího ideály Kulturní revoluce, a schopného politika Teng Siao-pchinga jako nového Čou En-laje, udržujícího fungování státní správy a ekonomiky. Když v roce 1974 musel Čou nastoupit léčbu rakoviny a Mao už nebyl ze zdravotních důvodů schopen účastnit se denní politické agendy, pověřil Wanga řízením Politbyra a Tenga povinnostmi premiéra. Ani jeden z nich však nebyl schopen zvládnout vzrůstající napětí a rozbroje mezi radikální a umírněnou frakcí ve vedení. Wang se dokonce k Maově nelibosti spojil s radikály. Mao Wanga, Ťiang Čching, Čang Čchung-čchiaa a Jao Wen-jüana obvinil, že v Politbyru vytvářejí „malou frakci čtyř“¹⁸¹ (odtud později ustálený název jejich skupiny – Gang čtyř). Radikálové začali ostře vystupovat proti politice Čou En-laje a Teng Siao-pchinga. Aby vyvážil jazýčky vah, jmenoval Mao v říjnu 1974 Tenga prvním vicepremiérem a začátkem roku 1975 i místopředsedou ÚV KS a Ústřední vojenské komise.¹⁸²

Po zklamání z Wang Chung-wena se Maovou další a poslední volbou stal do té doby nepříliš významný politik středního proudu Chua Kuo-feng (Hua Guofeng). Ten se Maovi zalíbil už jako regionální funkcionář, když na počátku 60. let vystupoval proti praktikám soukromého hospodaření rolníků.¹⁸³ V průběhu Kulturní revoluce povýšil, stal se předsedou stranického výboru provincie Chu-nan, členem ÚV a ministrem bezpečnosti. Poté, co 8. ledna 1976 zemřel na rakovinu premiér Čou En-laj, byl právě

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 461–468.

¹⁸⁰ BAKEŠOVÁ, *Čína ve XX. století. Díl 2.*, s. 99.

¹⁸¹ SHORT, s. 466.

¹⁸² Tamtéž, s. 461–468.

¹⁸³ LI, s. 252.

Chua Kuo-feng dosazen na jeho místo. Na jaře 1976 se ho Mao rozhodl jmenovat i místopředsedou ÚV KS, aby tak oficiálně upevnil jeho pozici v roli svého nástupce.¹⁸⁴

Po smrti Čou En-laje se v čínských městech začaly objevovat smuteční demonstrace k uctění památky zemřelého premiéra, který byl považován za symbol umírněného proudu. Ačkoli se po boku Maa celé roky podílel na nejhorších stránkách režimu, podařilo se mu od nich v očích lidí distancovat. Demonstrace, které vyvrcholily v období čínského svátku zemřelých v dubnu 1976, se brzy proměnily v protest proti radikálnímu maovskému politickému kurzu a byly násilně potlačeny. Z podněcování těchto nepokojů radikálové obvinili Teng Siao-pchinga, který tak opět ztratil politické funkce a upadl v nemilost.¹⁸⁵

Přestože tisk Maa stále líčil v plné síle, jeho zdravotní stav se od roku 1971 už jen zhoršoval. Od roku 1974 se nemohl osobně účastnit politických jednání. Mao trpěl mnoha nemocemi: vleklými plicními infekcemi, šedým zákalem, anoxií a především smrtelnou amyotrofickou laterální sklerózou, která postupně paralyzovala svaly dýchací soustavy. Nakonec ho postihlo několik infarktů a krátce po půlnoci 9. září 1976 ve věku 82 let Mao Ce-tung zemřel.¹⁸⁶

Nastal čas na rozhodující politické tahy. Ťiang Čching se po Maově smrti dožadovala všech nejvýznamnějších politických pozic pro sebe a své spolupracovníky. Gang čtyř se snažil vytlačit Chua Kuo-fenga z mocenské pozice a zpochybnit legitimitu jeho nástupnictví. Tím ho však vehnali do náruče svých oponentů – konzervativnějšího a pragmatičtějšího křídla KS, které mělo výhodu v podobě kontroly nad armádou. Gang čtyř ovládal jen několik regionálních milicí, především v Šanghaji, a s jejich vojenskou pomocí plánoval provést převrat. Než ale stihli své plány zrealizovat, byli i se všemi svými významnějšími přívrženci na příkaz Chua Kuo-fenga v říjnu 1976 zatčeni. Následovala rozsáhlá mediální kampaň, která členy Gangu čtyř obvinila z pokusu uzurpovat moc ve státě a z mnoha dalších politických zločinů. Zatčení také posloužili jako příhodné terče, na které bylo možné svalit vinu za veškeré násilí a excesy Kulturní revoluce. Soudní proces s Gangem čtyř probíhal od listopadu 1980 do ledna 1981. Ťiang Čching vystupovala během celého procesu vzdorovitě a dramaticky. Věděla, že soud nesmí pošpinit Maovu památku, a proto svoji obhajobu postavila na vcelku pravdivém tvrzení, že se vždy řídila výhradně vůlí a rozkazy svého manžela. Provolávala: *„Já byla psem předsedy Maa. Když poručil, abych kousala, tak jsem*

¹⁸⁴ SHORT, s. 469–474.

¹⁸⁵ CHANG, HALLIDAY, s. 622.

¹⁸⁶ LI, s. 19–33.

kousala.¹⁸⁷ Přesto byla nakonec shledána vinnou ve všech bodech obžaloby a odsouzena k trestu smrti, který byl později změněn na doživotí. V roce 1991 spáchala sebevraždu.¹⁸⁸

Nevýrazný Chua Kuo-feng byl předsedou Strany i předsedou Ústřední vojenské komise, formálně tak měl stejné postavení jako před ním Mao Ce-tung, ale jeho reálná moc nebyla zdaleka tak velká. Snažil se dál pokračovat v kurzu Maovy radikální levicové politiky. V roce 1977 byl ale znovu rehabilitován Teng Siao-pching, kterému se brzy podařilo Chuův politický vliv výrazně eliminovat. Ačkoli sám Teng nikdy nezastával post premiéra ani předsedy ÚV KS, byl to právě on, kdo nejvýrazněji ovlivňoval politiku ČLR od roku 1978 až do roku 1997, kdy zemřel. Teng Siao-pching byl schopný politik, který nepropadal sentimentálním utopistickým představám jako Mao a byl zásadním oponentem Kulturní revoluce. Na druhou stranu ale neodmítal represe a další kruté stránky režimu. Teng Siao-pching se do určité míry skutečně „vydal kapitalistickou cestou“, jak zaznělo v jeho někdejších obviněních z období Kulturní revoluce. Do socialistického hospodářství byly zaváděny některé tržní principy a byl zahájen široký program ekonomického rozvoje a modernizace. Zdevastovaná Čína se díky tomu během dvaceti let stala jedním z ekonomicky nejsilnějších států světa. Došlo také k liberalizaci kulturní a vědecké scény. Mnoho stranických funkcionářů, intelektuálů a kulturních pracovníků, kteří se v minulosti stali oběťmi Kulturní revoluce či jiných čistek, bylo rehabilitováno. Posmrtně bylo očištěno i jméno Liou Šao-čchiho. Dalšími úspěchy byly zvýšení životní úrovně a oživení mezinárodních vztahů. Je pravděpodobné, že právě Kulturní revoluce byla do jisté míry katalyzátorem tohoto reformního úsilí, protože po roce 1976 už přední političtí představitelé nechtěli dopustit, aby se podobná tragédie ještě někdy v budoucnu opakovala.¹⁸⁹ Nicméně v ústavě ČLR stále zůstává pevně zakotvená vedoucí úloha KS Číny. Přes významný pokles odsouzených za politické zločiny je kontrarevoluční zločin stále součástí zákoníku, trest smrti nebyl zrušen a režim pokračuje s využíváním masových politických kampaní. Stovky, dle některých zdrojů až tisíce, zmasakrovaných demonstrantů na pekingském náměstí Tchien-an-men v roce 1989 ukázaly, že brutální tvář režimu ani po Maově smrti zcela nezmizela.¹⁹⁰

Nové vedení KS bylo nuceno zaujmout určitý postoj ke své minulosti. Muselo lidem nabídnout uvěřitelný, ale ideologicky přípustný výklad dějin. Proto 6. plénum XI. sjezdu KS přijalo v červnu 1981 dokument „*Rezoluce o některých otázkách historie*

¹⁸⁷ WINDGASSEOVÁ, Antje, *Spojeny s mocí. Ženy světových diktátorů*, Praha 2006, s. 88.

¹⁸⁸ BAKEŠOVÁ, Čína ve XX. století. Díl 2., s. 108–111, 157–158.

¹⁸⁹ FAIRBANK, s. 449–450.

¹⁹⁰ COURTOIS, WERTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOŠEK, MARGOLIN, s. 74–78.

naší Strany od založení Čínské lidové republiky“¹⁹¹, který předkládá oficiálně schválenou verzi historie strany. V době Velkého skoku byla neúroda vedením vysvětlována jako důsledek špatného počasí, sledu přírodních katastrof a roztržky se SSSR, který kvůli zhoršeným vztahům odvolal v roce 1960 technologickou pomoc čínskému průmyslu. Během Kulturní revoluce byl neúspěch politiky Velkého skoku vysvětlován pravicovou sabotáží ze strany Liou Šao-čchiho a Teng Siao-pchinga.¹⁹² Nově přijatá Rezoluce označuje období 1957–66 jako „desetiletí křivolakého pokroku“¹⁹³ a rozděluje ho do 3 etap: v roce 1957 byla politická linie správná, v letech 1958–60 se strana dopustila omylů a mezi lety 1961–66 byly omyly napraveny. V tomto pojetí Velký skok nesprávně vyznívá jen jako marginální odchylka. Ohledně příčin hladomoru se Rezoluce v podstatě drží starého výkladu, v němž bylo za hlavní příčinu vydáváno nepříznivé počasí. Přesto ale uznává i pochybení strany: „Bylo to způsobeno naším nedostatkem zkušeností s výstavbou socialismu a chybným pochopením zákonů ekonomického rozvoje a základních hospodářských podmínek Číny.... Ještě podstatnější příčinou byl fakt, že soudruh Mao Ce-tung a mnozí další soudruzi ve vedení centra i regionů se stali domýšlivými ze svých úspěchů, byli netrpěliví ohledně rychlých výsledků a přecenili roli lidské vůle a úsilí.“¹⁹⁴ Rezoluce zamlčela propojení Velkého skoku s urychlenou kolektivizací let 1955–56 i Kampaní proti pravičákům. Počet mrtvých v důsledku hladomoru Rezoluce konkrétně neuvádí – mluví jen o „vážných ztrátách pro naši zemi a lid“.¹⁹⁵

O Kulturní revoluci se Rezoluce vyjadřuje výrazně přísněji: „*Kulturní revoluce* ... byla zodpovědná za nejvážnější porážky a nejtěžší ztráty, které utrpěla Strana, stát i lid od založení Lidové republiky.“¹⁹⁶ I přes nižší ztráty na životech je Kulturní revoluce považována stranou za větší katastrofu. Především proto, že se týkala přímo samotné KS, hrozila rozpoutáním občanské války a na rozdíl od hladomoru na venkově v období Velkého skoku se odehrávala více na očích ve městech. Éru Velké kulturní revoluce, kterou datuje až do roku 1976, kdy došlo k zatčení Gangu čtyř, nazývá Rezoluce

¹⁹¹ „Resolution on certain questions in the history of our Party since founding of the People's Republic of China“ In: DITTMER, Lowell, *Learning from Trauma. The Cultural Revolution in Post-Mao Politics*. In: JOSEPH, WONG, ZWEIGH (ed.), s. 32.

¹⁹² CHANG, HALLIDAY, s. 475.

¹⁹³ „decade of tortuous advance“ In: JOSEPH, William A., *A Tragedy of Good Intentions. Post-Mao Views of the Great Leap Forward*. In: *Modern China* 12, 1986, 4, s. 421.

¹⁹⁴ „This was due to our lack of experience in socialist construction and inadequate understanding of the laws of economic development and the basic economic conditions in China.... More important, it was due to the fact that Comrade Mao Zedong and many leading comrades, both at the Center and in the localities, had become smug about their successes, were impatient for quick results, and overestimated the role of man's subjective will and efforts.“ In: Tamtéž, s. 424.

¹⁹⁵ „the serious losses to our country and people“ In: Tamtéž, s. 440.

¹⁹⁶ „The ‚cultural revolution‘ ... was responsible for the most severe setbacks and the heaviest losses suffered by the Party, the state, and the people since the founding of the People's Republic.“ In: Tamtéž, s. 420.

„desetiletím vnitřního chaosu“¹⁹⁷ a popírá, že Kulturní revoluce měla jakýkoli pozitivní přínos. Za její hlavní problémy považuje nejasnou definici revizionismu, cílené napadání členů strany a neurčitou strukturu jejího řízení. Rezoluce označuje za viníky nejhrošších excesů doby Kulturní revoluce především Gang čtyř, členy Skupiny pro Kulturní revoluci a Lin Piaa, které obviňuje z kontrarevolučního jednání motivovaného osobními a sobeckými zájmy. Ač je Rezoluce k Maovi poměrně shovívavá, po právu jej prohlašuje za iniciátora revoluce a tudíž jednoho z viníků, jeho chyby prý pramenily ze zavádějící interpretace teorie třídního boje a příliš ultralevicových postojů.¹⁹⁸

Rezoluce z roku 1981 hodnotí Maův život v poměru 70:30. To znamená, že prvních 70% svého života byl Mao neomylným vůdcem a až v posledních 30% života se dopustil chyb a „*stále více sám sebe stavěl nad Ústřední výbor Strany*“.¹⁹⁹ Nicméně nechybí konstatování, že „*tyto chyby nemohou zastínit jeho obrovské zásluhy*“.²⁰⁰ Toto rozdělení Maova života umožnilo novému vedení KS zavrhnout ty stránky jeho politiky, které se jim už nehodily a zároveň udržet neporušenou legendu velkého předsedy Maa. KS si nemohla dovolit úplně zbořit mýtus svého zakladatele, mohlo by to způsobit destabilizaci celého režimu. Vedení Strany se nikdy nezřeklo jeho odkazu, a tak veliký portrét bývalého vůdce KS Číny, jednoho z nejkřutějších diktátorů 20. století, dodnes shlíží z brány Nebeského klidu na náměstí Tchien-an-men.²⁰¹ Celkový odhad počtu obětí Mao Ce-tungovy politiky se rovná počtu obětí druhé světové války, tedy přibližně 60ti milionům.²⁰²

6 ZÁVĚR

Mao Ce-tung vládl nejlidnatější zemi světa a dopady obou jeho politických experimentů byly tudíž obrovské. „*Šest set milionů obyvatel Číny má dvě pozoruhodné vlastnosti; jsou zaprvé chudí a zadruhé prázdní. To se může zdát jako špatná věc, ale ve skutečnosti je to dobrá věc. Chudí lidé chtějí změnu, chtějí něco udělat, chtějí revoluci. Nepopsaný list papíru nemá žádné skvrny, a tak na něj mohou být namalovány ty nejnovější a nejkrásnější obrazy.*“²⁰³, tvrdil Mao a také podle své teorie jednal – pro obě kampaně byla typická indoktrinace mas a jejich následná mobilizace. Přestože Velkému

¹⁹⁷ „*ten years of internal chaos*“ In: Tamtéž, s. 422.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 419–457.

¹⁹⁹ „*increasingly put himself above the Central Committee of the Party.*“ In: WHITE III, s. 91.

²⁰⁰ BAKEŠOVÁ, Čína ve XX. století. Díl 2., s. 159.

²⁰¹ CHANG, HALLIDAY, s. 632.

²⁰² SHORT, s. 478.

²⁰³ „*China's 600 million people have two remarkable peculiarities; they are, first of all, poor, and secondly, blank. That may seem like a bad thing, but it is really a good thing. Poor people want change, want to do things, want revolution. A clean sheet of paper has no blotches, and so the newest and most beautiful pictures can be painted on it.*“ In: MA FARQUHAR, SCHOENHALS, s. 1.

skoku vpřed, který byl katastrofou především pro prosté venkovské obyvatelstvo, se obvykle věnuje menší pozornost než Kulturní revoluci, která se odehrávala ve městech a týkala se předních intelektuálů a představitelů strany, závažnost jejich důsledků je srovnatelná.

Důvodem k zahájení Velkého skoku byl úmysl vytvořit z Číny co nejrychleji bohatou a mocnou zemi, ale snaha dosáhnout blahobytu pro obyvatelstvo nebyla hlavním cílem. Velký skok byl motivován především Maovými osobními a mocenskými zájmy, chtěl se stát vůdcem vojenské supervelmoci se silnou moderní ekonomikou. Toužil být politickým aktérem celosvětového měřítka, vymanit se z područí SSSR a získat vlastní satelitní státy a sféru vlivu. Sovětský model postupné industrializace a transformace k socialismu, který přejímaly komunistické státy včetně ČLR, byl ale příliš pomalý. Tímto tempem by se Čína nestihla proměnit ve velmoc ještě za Maova života, proto přišel s plánem skokového hospodářského rozvoje. Velký skok vpřed nejvíce ovlivnil zemědělský sektor, protože právě zemědělské produkty Mao potřeboval pro svou velmocenskou politiku. Pro Čínu byly totiž potraviny a nerostné suroviny téměř jediným konkurenceschopným artiklem pro mezinárodní obchod, jedině jimi mohla ČLR platit za moderní průmyslové technologie, vojenskou techniku nebo pomoc s vývojem jaderných zbraní. Mao ekonomice nerozuměl, jeho plán byl spíše utopickou koncepcí a skončil úplným selháním a katastrofou, stejně jako většina snah o dosažení utopie. Hladomor, který následoval a měl za následek přibližně 30 milionů mrtvých, nebyl hladomorem způsobeným válkami nebo přírodními katastrofami, byl přímým důsledkem chybné politiky Velkého skoku a jejího bezohledného prosazování. Aspektů Velkého skoku, které vedly ke hladomoru, bylo několik. Jedním z nich bylo založení lidových komun a jídelen v roce 1958, které měly být prvním krokem směrem k pravému rovnostářskému komunismu. Tento nový typ intenzivní kolektivizace měl zajistit velké zvýšení produktivity práce v zemědělství, ale ta místo toho trvale klesala. Hladovějící rolníci, kteří byli nuceni pracovat běžně 18 hodin denně, ztráceli fyzické síly i pracovní morálku. Trpěli krutým zacházením ze strany místních funkcionářů KS, kteří sami čelili neustálému tlaku na zvyšování produkce. Dalším aspektem byly chyby v systému plánované ekonomiky – stanovení nereálně vysokých cílů výroby a především falešné zprávy regionálních stranických výborů o výši úrody. Často velmi radikální a mezi sebou soutěžící funkcionáři během období Velkého skoku silně nadhodnocovali zemědělskou produkci své komuny nebo regionu, což způsobilo rozklad plánované ekonomiky ČLR. Na základě lživých údajů pak byla rolníkům odebrána příliš velká část úrody, jejíž zbytek je nemohl uživit. Další příčinou hladomoru

bylo odvedení pracovní síly ze zemědělství, kdy rolníci byli verbováni na práci do neefektivního lokálního průmyslu a nuceni zapojit se do nesmyslné kampaně masové výroby oceli. ČLR se sice nesnažila rolníky cíleně vyhladovět jako např. SSSR ve 30. letech, ale reakce vedení na nastalou situaci byla velmi pomalá a nejednotná. Do Číny se začaly dovážet potraviny ze zahraničí až v roce 1961, přičemž už ke konci roku 1958 byl v některých oblastech pocíťován jejich nedostatek. Příčiny hladomoru tedy vycházely v první řadě z Maovy politiky Velkého skoku.

Když byla v roce 1966 v Číně zahájena Velká proletářská kulturní revoluce, před okolním světem zpočátku působila dojmem idealistického studentského hnutí za udržení pravých revolučních hodnot a potlačení zkorumpovaného byrokratismu, vizionářsky podporovaného nejvyšším politickým vedením ČLR. Skutečnost se odkrývala postupně. Maovým primárním cílem bylo v tomto případě provedení čistky v nejvyšším vedení KS. Po neúspěchu jeho plánu skokového hospodářského rozvoje se totiž ve straně posílila pozice umírněnějšího a pragmatičtějšího politického křídla, jehož nejvýznamnějšími představiteli byli Liou Šao-čchi a Teng Siao-pching. Mao se cítil odsouván do pozadí politického dění a jeho ultralevicový proud ztrácel mezi vůdci KS podporu. Kulturní revoluce byla jeho pečlivě připraveným plánem na znovuzískání absolutní moci ve straně. Mao získal za spojence ministra obrany Lin Piaa a s ním i zpolitizovanou armádu, která byla baštou maoismu i Maova osobního kultu. Na své straně měl také svoji manželku Ťiang Čching a skupinku radikálních ultralevicových politiků a intelektuálů. K tomu, aby mohl zaútočit na vysoké představitele státu, si však ještě potřeboval naklonit lid a veřejné mínění. Během Kampaně sta květů v roce 1956 hledal pro svůj útok na nepohodlné představitele KS podporu v řadách inteligence, ale ta se nakonec obrátila proti němu samému. Tentokrát se rozhodl využít proti svým nepřátelům zmobilizované masy studentů a školní mládeže. S průběhem kampaně mohl být Mao spokojený, hnutí se rychle šířilo do měst po celé Číně i do ostatních složek společnosti. Revoluce se rychle rozrostla a získala nečekaně velký potenciál, proto ji Mao mohl využít nejen k provedení čistky v nejvyšších kruzích, ale i pro další dílčí cíle. S pomocí ovlivněných mas bylo možné čistky provést na všech úrovních státní správy, postupně byly stranické výbory továren, komun, měst i provincií nahrazeny Maovi oddanými revolučními výbory. Kulturní revoluce byla zároveň celospolečenským experimentem, jež měl dosáhnout nápravy a ideologického sjednocení myšlení všech občanů. Nedílnou součástí hnutí bylo také zničení a vymýcení tradiční čínské kultury. Kulturní revoluce se stala neobvyklou kombinací totalitní diktatury a anarchie. Zradikalizované davy brzy začaly používat proti obviněným z politických nebo

ideologických zločinů násilí. Později se revoluční skupiny začaly rozpadat na frakce, navzájem se obviňovat a bojovat mezi sebou. Vraždy, ke kterým začalo docházet, nebyly plánovanou součástí Kulturní revoluce, ale spontánním důsledkem manipulování s lidmi a neustálých výzev k útokům na autority a třídní nepřátele. Zfanatizovaný dav pak často ztratil veškeré zábrany. Až poté, co se Maovi v roce 1968 podařilo dokončit čistku a odstranit své oponenty z nejvyššího vedení, rozhodl se Kulturní revoluci za pomoci armády ukončit. Výsledkem Kulturní revoluce bylo několik milionů mrtvých a další miliony uvězněných. Miliony dalších obětí, lidí, kteří byli ponižováni, mučeni, pronásledováni, zrazeni přáteli nebo připraveni o zaměstnání, zůstaly poznamenány na celý život. Čínská společnost zůstala traumatizovaná a zatížená vinou z účasti na Kulturní revoluci, přetrvávalo v ní přísné rozdělení podle třídního původu a stala se tak ještě neprostupnější než byla společnost feudální. Dalšími důsledky byly zcela paralyzovaná kulturní scéna a výrazné posílení politického vlivu armády.

Mao Ce-tung měl už od mládí víru ve své historické poslání, věřil, že je osudově předurčen k roli tvůrce dějin. Ovlivněn prvky revolučního romantismu toužil po rychlé, bouřlivé a úplné proměně zastaralé Číny a její tradiční společnosti. Sám se chtěl stát tvůrcem nového společenského řádu a dosáhnout v něm co největší osobní moci. Mao hledal sílu, která by mu pomohla uskutečnit vysněnou revoluci, jež by ho vynesla na vrchol a zajistila mu vliv a uznání, tuto sílu našel v masách prostých venkovských lidí. Jako nástroj k jejich mobilizaci ale potřeboval ideologii, a tak se stal komunistou. Mobilizace mas zůstala po celou dobu Maovy vlády ústřední strategií jeho politiky, použil ji během svých nejambicióznějších projektů: komunistické revoluce, Velkého skoku i Kulturní revoluce. Je pozoruhodné, že Mao skutečně věřil tomu, že může celou obrovskou Čínu naráz změnit jen díky kázni a maximálnímu vypětí sil jejích obyvatel.

Mao byl přesvědčen, že Velký skok bude úspěšný, věřil ve vlastní genialitu i v potenciál čínského lidu. Nevěděl téměř nic o fungování ekonomiky, měl jen slepou víru v lidskou vůli a její vítězství nad objektivní realitou. Svůj experiment zahájil velmi rychle a v obrovském rozsahu. Rezoluce z roku 1981, která vykládá oficiální verzi historie KS, potvrzuje Maovu roli hlavního strůjce Velkého skoku, zároveň ale tvrdí, že všechny jeho omyly byly učiněny z dobrých úmyslů, přílišného optimismu, vlastenectví a starosti o blaho čínského lidu. Skutečnost však byla taková, že Mao nechtěl být vládcem chudé a zaostalé země, ale bohatého a vojensky mocného státu. Brzy se ukázalo, že strategie skokového rozvoje nefunguje, ale naopak hospodářskou situaci země zhoršuje. Začátkem roku 1959 byla tudíž zahájena vlna útlumu, jejíž pokračování

by pravděpodobně mohlo zachránit miliony životů. Mao mohl Velký skok zastavit, ale místo toho, přestože věděl o propuknutí lokálních hladomorů a ostatní členové vedení KS byli nakloněni zmírňujícímu postupu, zatvrzele prosadil obnovu radikální formy Skoku. To jej činí plně odpovědným za následný hladomor a 30 milionů mrtvých. Neexistuje žádný důkaz, že by tím Mao byl nějak výrazně znepokojený – vždyť už jako mladík napsal, že mu nezáleží na tom, mít dobré jméno po smrti, které „nemůže způsobit žádnou radost, protože náleží budoucnosti, nikoli mé vlastní realitě“.²⁰⁴ Je až neuvěřitelné, že režim a vůdce, který způsobil katastrofu takových rozměrů, mohl dál zůstat u moci. Maova vize Číny jako silné světové velmoci, které obětoval tolik životů, se paradoxně mohla naplnit až po jeho smrti.

Také Kulturní revoluce byla výhradně Maovou iniciativou. Spory ve vedení KS, resp. spory mezi Maem a ostatními politiky, se vlekly prakticky od založení ČLR. Jejich vyústěním byla např. Kampaň proti pravičákům, Kampaň sta květů, události na lušanském plénu v roce 1959 a samozřejmě především Kulturní revoluce. Mao znovu využil ideologickou mobilizaci mas, aby s jejich pomocí napadl ústřední vedení strany a provedl v něm čistku. Následný celospolečenský rozvrat Maovi evokoval jeho mladické sny o vytvoření nového společenského řádu. V případě Kulturní revoluce se už Rezoluce z roku 1981 staví k Maovým proviněním přísněji, značnou část viny ale stále ponechává na jeho stoupencích Lin Piaovi nebo Ťiang Čching. Když Čínu zachvátilo masové násilí, měl Mao dostatečnou moc k jeho utišení nebo minimálně zmírnění, ale místo toho je cíleně povzbuzoval, dokud nedokončil plánovanou čistku. Nařídil uvolnění policejní kontroly, podněcoval hnutí Rudých gard a rozkázal armádě podporovat revolucionáře a jejich převraty v místních výborech. Přestože byl Mao za vznik Kulturní revoluce a její postup nanejvýš odpovědný, vinu za násilí a vraždění nesou také ti, kteří je přímo páchali. Společnost byla sice zmanipulovaná a zideologizovaná neustálou propagandou, ale mnoho lidí využilo Maem rozpoutanou revoluci k legitimizaci vlastní, osobními zájmy motivované, rebélie nebo msty. Není pochyb o tom, že za hrůzy Kulturní revoluce nese vinu Mao, bez něhož by k nim nedošlo, ale zároveň ji nesou i miliony lidí, obyčejných občanů ČLR, kteří na sebe křičeli politická obvinění a navzájem si ničili životy v jeho jménu.

²⁰⁴ CHANG, HALLIDAY, s. 31.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BAKEŠOVÁ, Ivana, *Čína ve XX. století. Díl 1.*, Olomouc 2001.
- BAKEŠOVÁ, Ivana, *Čína ve XX. století. Díl 2.*, Olomouc 2003.
- BERNSTEIN, Thomas P., *Mao Zedong and the Famine of 1959–1960. A Study in Wilfulness*. In: *The China Quarterly*, 2006, 186, s. 421–445.
- BOWIE, Robert R., FAIRBANK, John K. (ed.), *Communist China 1955–1959. Policy documents with analysis*, Cambridge 1962.
- COURTOIS, Stéphane, WERTH, Nicolas, PANNÉ, Jean-Louis, PACZKOWSKI, Andrzej, BARTOŠEK, Karel, MARGOLIN, Jean-Louis, *Černá kniha komunismu. Zločiny, teror, represe II*, Praha a Litomyšl 1999, s. 31–32.
- DITTMER, Lowell, *Learning from Trauma. The Cultural Revolution in Post-Mao Politics*. In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 19–39.
- FAIRBANK, John King, *Dějiny Číny*, Praha 1998.
- GOLDMAN, Marle, *Mao's Obsession with the Political Role of Literature and the Intellectuals*. In: MACFARQUHAR, Roderick, CHEEK, Timothy, WU, Eugene (ed.), *The Secret Speeches of Chairman Mao. From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward*, Cambridge 1989, s. 39–58.
- HO, Dahpon David, *To Protect and Preserve. Resisting the Destroy the Four Olds Campaign, 1966–1967*. In: ESHERICK, Joseph W., PICKOWICZ, Paul G., WALDER, Andrew. G. (ed.), *The Chinese Cultural Revolution as History*, Stanford 2006, s. 64–95.
- CHANG, Jung, HALLIDAY, Jon, *Mao. Příběh, který možná neznáte*, Praha 2006.
- JOHNSON, Paul, *Dějiny 20. století*, Praha 1991.
- JOSEPH, William A., *A Tragedy of Good Intentions. Post-Mao Views of the Great Leap Forward*. In: *Modern China* 12, 1986, 4, s. 419–457.
- KARNOW, Stanley, *Mao and China. A Legacy of Turmoil*, New Yourk 1990.
- KRAUS, Richard, *Arts Policies of the Cultural Revolution. The Rise and Fall of Culture Minister Yu Huiyong*. In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 219–241.

- LEE, Hong Yung, *The Politics of the Chinese Cultural Revolution. A Case Study*, Berkeley 1978.
- LEESE, Daniel, *Mao Cult. Rhetoric and Ritual in China's Cultural Revolution*, Cambridge 2011.
- LI, Čchi-suj, *Soukromý život předsedy Maa*, Praha 1996.
- LIŠČÁK, Vladimír, *Čína*, Praha 2002.
- LU, Xiuyuan, *A Step Toward Understanding Popular Violence in China's Cultural Revolution*. In: *Pacific Affairs* 67, 1994/95, 4, s. 533–563.
- NAUGHTON, Barry, *Industrial Policy during the Cultural Revolution. Military Preparation, Decentralization, and Leaps Forward*. In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 153–181.
- MAO, Ce-tung, *Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga*, Peking 1968.
- MACFARQUHAR, Roderick, *The Secret Speeches of Chairman Mao*. In: MACFARQUHAR, Roderick, CHEEK, Timothy, WU, Eugene (ed.), *The Secret Speeches of Chairman Mao. From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward*, Cambridge 1989, s. 3–18.
- MACFARQUHAR, Roderick, CHEEK, Timothy, WU, Eugene (ed.), *The Secret Speeches of Chairman Mao. From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward*, Cambridge 1989.
- MACFARQUHAR, Roderick, SCHOENHALS, Michael, *Mao's Last Revolution*, Cambridge 2006.
- PENG, Xizhe, *Demographic Consequences of the Great Leap Forward in China's Provinces*. In: *Population and Development Review* 13, 1987, 4, s. 639–670.
- SHORT, Philip, *Mao*, Brno 2001.
- SCHRAM, Stuart (ed.), *Chairman Mao Talks to the People. Talks and Letters. 1956–1971*, New York 1974.
- SU, Yang, *Mass Killing in Cultural Revolution. A Study of Three Provinces*. In: ESHERICK, Joseph W., PICKOWICZ, Paul G., WALDER, Andrew. G. (ed.), *The Chinese Cultural Revolution as History*, Stanford 2006, s. 96–123.
- THURSTON, Anne F., *Victims of China's Cultural Revolution. The Invisible Wounds. Part I*. In: *Pacific Affairs* 45, 1984/5, 4, s. 599–620.
- THURSTON, Anne F., *Victims of China's Cultural Revolution. The Invisible*

Wounds. Part II. In: *Pacific Affairs* 58, 1985, 1, s. 5–27.

- WALDER, Andrew, G., *Cultural Revolution Radicalism. Variations on a Stalinist Theme.* In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 41–61.
- WHITE III, Lynn T., *The Cultural Revolution as an Unintended Result of Administrative Policies.* In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 83–104.
- WINDGASSEOVÁ, Antje, *Spojeny s mocí. Ženy světových diktátorů*, Praha 2006.
- YANG, Dali L., *Calamity and reform in China. State, Rural Society, and Institutional Changes Since the Great Leap Famine*, Stanford 1996.
- ZWEIG, David, *Agrarian Radicalism as a Rural Development Strategy. 1968–1978.* In: JOSEPH, William A., WONG, Christine P. W., ZWEIGH David (ed.), *New Perspectives on the Cultural Revolution*, Cambridge 1991, s. 63–81.

8 RESUMÉ

The thesis *The Great Leap Forward and the Great Proletarian Cultural Revolution* is dedicated to two tragic periods of the history of the People's Republic of China. Both of them were planned and implemented by the supreme leader of the Communist Party of China Mao Zedong and they were results of his radical left-wing politics. These experiments had serious political, economic and social consequences. They also caused enormous loss of human lives.

The Great Leap was an economic policy promoted between 1958-1961 which should lead to an extreme acceleration of China's economic development. Mao Zedong wanted to be a leader of a rich and militarily powerful state, not poor and underdeveloped country, therefore he decided to change China as quickly as possible. He believed that if all people work with maximum effort they can achieve anything. A system of people's communes, a form of extreme collectivization, was introduced in the country. Peasants were often recruited to work in mines or an inefficient local industry and forced to produce steel in homemade furnaces. It became clear soon that the new economic plan was not working, but Mao still insisted on it. The Great Leap Forward resulted in total devastation of economy and widespread famine, the worst famine in an entire recorded history. It was estimated that the famine killed around 30 million people.

After failure of the Great Leap, a pragmatic and moderate wing of the Party represented by Liu Shaoqi and Deng Xiaoping strengthened its political influence and Mao was afraid of losing his power. Therefore he planned the Cultural Revolution as an instrument to eliminate his political opponents. The Cultural Revolution started in 1966 when Mao urged students to combat the hidden class enemies and to rebel against authorities. The movement spread across China and through the whole society. The revolution became more violent and China fell into anarchy when various revolutionary factions began fighting among each other in the streets. When the purge was completed, Mao finally stopped the revolution with the help of the army in 1968. During the period of Cultural Revolution, several million people were killed and many others were imprisoned. The society remained traumatized and burdened with the guilt of involvement in the violence of the Cultural Revolution.